

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Johanna Nilsson

Tredjemansskador

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Christian Dahlman

Skadeståndsrätt

Termin 9

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRKORTNINGAR	2
1 INLEDNING	3
1.1 Bakgrund	3
1.2 Syfte och problemformulering	5
1.3 Avgränsningar	6
1.4 Metod och material	7
1.5 Disposition	8
2 ALLMÄNT OM MOTIVEN TILL TREDJEMANSREGLERNA	10
2.1 Motiv för huvudregeln om nekad tredjemansersättning	10
2.2 Motiv för undantag från huvudregeln	13
3 TREDJEMANSSKADOR TILL FÖLJD AV ANNANS SAKSKADA	15
3.1 Tredje man innehar begränsad rättighet till skadad egendom	15
3.1.1 Nyttjanderättshavares ersättningsrätt	16
3.1.1.1 Ensam rådighet	17
3.1.1.2 Rådighet tillsammans med ägaren	19
3.1.2 Diskussion	20
3.2 Tredjemansskador till följd av brott på kablar och ledningar	22
3.2.1 ”Konkret och närliggande intresse”?	22
3.2.1.1 Sammanfattande kommentarer	27
3.2.2 Diskussion	28
3.3 Skadegörelsen hindrar tredje mans avtalsprestation	31
3.3.1 Objektet för tredje mans prestation skadas	32
3.3.2 Redskapet som tredje man presterar med skadas	33
3.3.3 Diskussion	35
3.4 Tredje man har inget avtal med den direkt skadelidande	37
3.4.1 Skador på andras fastigheter	37
3.4.1.1 Tillgodogörande av markens naturliga resurser	38
3.4.1.2 Användning av marken för kommunikationer	39
3.4.2 Diskussion	41

4	TREDJEMANSSKADOR TILL FÖLJD AV ANNANS PERSONSKADA	43
4.1	Skydd för efterlevande	43
4.1.1	Diskussion	44
4.2	Arbetsavtal	46
4.2.1	Diskussion	47
5	AVSLUTANDE DISKUSSION	49
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	51
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	54

Sammanfattning

Ett skadefall medför ofta förluster för fler personer än den som direkt drabbas av skadan. Vid personskador kan exempelvis den skadades familjemedlemmar och arbetsgivare drabbas ekonomiskt på olika sätt. Även vid sakskador kan fler personer än ägaren drabbas av förluster. Sådana förmögenhetsförluster som uppstår hos en person till följd av någon annans person- eller sakskada kallas tredjemansskador.

Huvudregeln i svensk rätt är att tredjemansskador inte är ersättningsgilla. Som motiv till denna restriktiva inställning har framförallt behovet av en begränsning av den ersättningsberättigade kretsen framförts. Om den motsatta regeln gällde, det vill säga om man i allmänhet erkände tredje mans anspråk, skulle skadeståndsansvaret kunna få ett oöverskådligt omfång.

Huvudregeln om nekad ersättning har dock inte upprätthållits undantagslöst. I praxis har en princip vuxit fram av innehåll att tredje man kan beviljas skadestånd om denne kan anses ha ett "konkret närliggande intresse" knutet till det skadade objektet. Vad begreppet "konkret närliggande intresse" egentligen innebär är dock mycket oklart. Möjligheterna till skadestånd torde vara störst när ett avtalsförhållande med den direkt skadelidande föreligger och avtalet direkt rör den skadade saken. Exempelvis anses innehavare av begränsade sakrätter vara berättigade till skadestånd om föremålet för sakrätten skadas. Även nyttjanderättshavare kan i viss mån vara ersättningsberättigade. I vissa fall har skadestånd även utgått när avtalet med en direkt skadelidande endast indirekt rört det skadade objektet genom att avtalsuppfyllelsen hindrats av den initiala skadan. I mycket speciella undantagsfall har tredje man också utan att ha något avtal med en direkt skadelidande ansetts ha ett faktiskt intresse i den skadade egendomen vilket motiverat ersättning.

För personskador som lett till döden finns ett lagstadgat undantag i 5:2 1-2p skadeståndslagen. Enligt detta lagrum kan ersättning utgå till efterlevande för kostnader i anledning av dödsfallet samt för förlorat underhåll. I övrigt torde tredje man mycket sällan kunna grunda något ersättningsanspråk i anledning av andras personskador.

Förkortningar

H	Højesteretsdom
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk tidskrift
LR	Landsretsdom
NJA	Nytt juridiskt arkiv II
NRt	Norsk Retstidende
Prop	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk juristtidning
SHT	Sø- og handelsretstidende
SH	Sø- og handelsretsdom
U	Ugeskrift for Retsvæsen, Afd A

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När ett skadefall inträffar drabbas ofta flera personer än den direkt skadelidande. Vid sakskador kan, utöver ägaren, andra som på något sätt är beroende av den skadade egendomen drabbas av ekonomiska förluster. Det kan t ex röra sig om panthavare, nyttjanderättshavare och uppdragstagare som utför arbete på den skadade saken. Vid personskador kan den direkt skadelidandes familjemedlemmar, arbetsgivare och affärskontakter drabbas ekonomiskt på olika sätt.

Sådana förmögenhetsförluster som uppstår hos en person till följd av någon annans person- eller sakskada kallas tredjemansskador. En viss begrepps-förvirring förekommer i litteraturen då stundtals även fysiska skador som tillfogas någon till följd av annans skada benämns tredjemansskador.¹ Den dominerande uppfattningen torde dock vara att begreppet förutsätter att den indirekt drabbade inte själv lidit någon fysisk skada. I förhållande till egna person- eller sakskador anses man normalt vara direkt skadelidande, oavsett om skadan uppkommit genom förmedling över någon annan.² I förevarande uppsats används därför begreppet tredjemansskada endast avseende *förmögenhetsförluster* som uppstår som en följd av någon annans fysiska skada.

Inom skadeståndsrätten görs en skillnad mellan rena och allmänna förmögenhetsskador. Med ren förmögenhetsskada avses enligt 1:2 skadeståndslagen ”sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada”. Rena förmögenhetsskador ersätts enligt huvudregeln endast om de vållats genom brott.³ Tredjemansskadorna hör emellertid inte till denna kategori. Eftersom de uppkommer som en följd av att någon, om än inte tredje mannen själv, lider person- eller sakskada är de istället att betrakta som allmänna förmögenhetsskador. Därmed kan begreppet tredjemansskada definieras som *allmän förmögenhetsskada till följd av annans person- eller sakskada*.

Den centrala regleringen på skadeståndsrättens område utgörs av skadeståndslagen från 1972. Denna är i sin helhet dispositiv och i princip tillämplig både i kontraktsförhållanden och i utomobligatoriska förhållanden. Lagen har karaktär av en ramlag och innefattar således inte någon uttömmande reglering av skadeståndsrätten. Den kompletteras av special-

¹ Se exempelvis Roos, Ersättningsrätt och ersättningssystem s 142, som hävdar att orsaken till att ersättning tidigare inte lämnats enligt svensk rätt vid chockskador är att det rör sig om tredjemansskador.

² Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 561; Bengtsson, Skadestånd utom kontraktsförhållanden 1972-1975 s 516; dens Ersättning vid offentliga ingrepp II s 322; Karlgren, Skadeståndsrätt s 226.

³ 2:4 skadeståndslagen.

lagstiftning och allmänna rättsgrundsatser som utvecklats genom rättstillämpningen. Skadeståndslagen innehåller inga regler om tredjemansskador (med undantag för reglerna om efterlevandes rätt till förlorat underhåll). Regleringen avseende dessa skador har istället vuxit fram i praxis och doktrin. I förarbetena till skadeståndslagen sägs att svensk rätts principiella ståndpunkt är klar; ”Huvudregeln är, att den som har vållat en person- eller sakskada inte är skyldig att ersätta den förmögenhetsförlust som tredje man kan lida till följd av skadan, utan bara de förluster som drabbar den person vilken har lidit den primära person- eller egendomsskadan.”⁴ Departementschefen klargör att denne inte är beredd att förorda en lagstiftning rörande tredjemansskador, utan att det lämnas till domstolarna att ta ställning till problemen.

Utgångspunkten i svensk rätt är således att tredjemansskador inte är ersättningsgilla. Den som indirekt drabbas av ekonomiska förluster till följd av någon annans person- eller sakskada saknar i princip rätt till skadestånd. Denna restriktiva huvudregel har dock inte upprätthållits undantagslöst. I praxis har en princip vuxit fram av innehåll att tredje man kan beviljas skadestånd om denne kan anses ha ett ”konkret närliggande intresse” knutet till det skadade objektet. Detta uttryck myntades 1955 av den norska Høyesterett⁵ och har sedan också använts av svenska HD. Vad begreppet ”konkret närliggande intresse” egentligen innebär är dock mycket oklart. Möjligheterna till skadestånd torde vara störst när ett avtalsförhållande med den direkt skadelidande föreligger och avtalet direkt rör den skadade saken. Exempelvis anses innehavare av begränsade sakrätter vara berättigade till skadestånd om föremålet för sakrätten skadas. I vissa fall har ersättning även utgått när avtalet endast indirekt rört det skadade objektet genom att avtalsuppfyllelsen hindrats av den initiala skadan. I mycket speciella undantagsfall har tredje man också utan att ha något avtal med en direkt skadelidande ansetts ha ett faktiskt intresse i den skadade egendomen vilket motiverat ersättning.

För personskadornas del återfinns ett lagstadgat undantag i skadeståndslagen 5:2 1-2p. Vid personskador som lett till döden kan enligt detta lagrum ersättning utgå till efterlevande för kostnader i anledning av dödsfallet samt för förlorat underhåll. I övrigt torde tredje man mycket sällan kunna grunda något ersättningsanspråk i anledning av andras personskador.

Internationellt har man en tämligen likartad inställning till tredjemansersättning. Detta fastslås av Håkan Andersson som har jämfört regleringen av tredjemansskador i olika rättsordningar.⁶ I samtliga *nordiska länder* gäller huvudregeln om nekad tredjemansersättning. Det går sällan att generellt peka ut några givna typfall där undantag medges. Istället sker bedömningen efter den allmänna riktlinjen att tredje man ska ha ett konkret närliggande intresse eller annan nära anknytning till den skadade saken för att kunna grunda någon ersättningsrätt. Avgörandet kan sägas ske genom en

⁴ Prop 1972:5 s 159.

⁵ NRt 1955 s 872, se nedan s 22.

⁶ Se Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten särskilt s 23ff samt 323ff.

bedömning av tredje mans intresse i det konkreta, enskilda fallet. I samtliga nordiska länder finns också lagregler om ersättning till efterlevande vid nära anhörigs död.⁷ På grund av de stora likheterna i sättet att behandla tredjemansskador kan också praxis och doktrin från övriga Norden vara relevant och berikande för den svenska diskussionen om tredje mans ersättningsrätt.

Även utanför Norden gäller den negativa huvudregeln. Med hänsyn till skilda dogmatiska traditioner skiljer sig dock motiveringen för denna reglering åt mellan olika rättsordningar. Nedanstående kortfattade översikt grundar sig på Anderssons utredning.⁸ I *tysk rätt* motiveras den genom systematiken med skyddade rättigheter, så kallade *Rechtsgüter*. Diskussionen har där kommit att kretsa kring frågan huruvida den direkt skadelidande på något sätt kan infoga tredje man i sin rätt till ersättning. I *engelsk rätt* betraktar man å andra sidan tredjemansskador som en kategori av ren förmögenhetsskada. Undantagsvis medges tredje man ersättning, men istället för att göra fria överväganden avseende tredje mans intresse i enskilda fall har utvecklingen lett till att ersättning beviljas för ett antal i förväg specificerade typfall. I *Australien och Kanada* har man under senare tid medgett tredjemansersättning i allt större utsträckning, och i likhet med vad som gäller i Norden har avgörandena skett genom en konkret bedömning av de i målen aktuella intressena på tredje mans sida. *Fransk rätt* skiljer sig från de övriga nu beskrivna rättsordningarna genom att man där inte har någon särreglering av tredjemansskador och rena förmögenhetsskador, jämfört med reglerna om person- och sakskador. Den sedvanliga culpa-regeln gäller för samtliga fall. Ansvar för tredjemansskador begränsas istället genom en uppsättning generella kriterier om vad som rättsligt är att betrakta som en skada, krav på kausalitet, uppkommen förlust etc.

1.2 Syfte och problemformulering

Ett syfte med förevarande uppsats är att försöka klargöra gällande rätt beträffande tredjemansskador. I vilka situationer kan den som drabbas av förluster till följd av andras skador rikta ersättningskrav mot den utomstående skadevällaren? Som ovan nämnts är det oftast inte möjligt att peka ut några givna typfall där ersättning medges. Den allmänna riktlinjen är att tredje man måste ha ett "konkret närliggande intresse" för att kunna grunda någon ersättningsrätt. Ett försök ska göras att utreda vad detta krav kan tänkas rymma då det appliceras på olika typiska situationer där tredjemansskador kan uppstå.

En annan målsättning är att undersöka vilka skäl som motiverar den valda ordningen. Vilka är motiven till den restriktiva huvudregeln? Vilka är motiven till undantagen? Intentionen är att för olika typer av tredjemans-

⁷ Andersson, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten* s 25f.

⁸ Andersson, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten* s 26ff.

skador finna värderingar och rättsliga argument som talar för respektive mot ersättning.

1.3 Avgränsningar

För att hålla uppsatsens omfång inom rimliga gränser har problemområdet måst avgränsas i vissa hänseenden. Enligt definitionen ovan används i uppsatsen begreppet tredjemansskada endast avseende sådana förmögenhetsförluster som uppstår som en följd av annans sak- eller personskada. Tredjemansskador kan även uppkomma när den initiala skadan är en ren förmögenhetsskada, och även i sådana fall gäller den negativa huvudregeln.⁹ Att denna situation inte kommer att uppmärksammas kan försvaras med att situationen är speciell såtillvida att både den initiala och den härledda skadan i dessa fall är att betrakta som rena förmögenhetsskador. Det har i litteraturen hävdats att dessa fall snarare bör behandlas inom ramen för denna skadetyp än i en allmän framställning om tredjemansskador.¹⁰

Eftersom syftet med uppsatsen är att utreda i vilka situationer en indirekt drabbad tredje man kan erhålla skadestånd, är det främst dennes möjligheter att rikta direktkrav mot skadevällaren som är av intresse. Till kategorin tredjemansskador hänförs ibland även fall där den direkt skadelidande riktar krav mot skadevällaren vilka innefattar tredje mans förlust. Kraven kan bero på att den direkt skadelidande som en del av sin egen skada gör gällande kostnader som denne haft för att täcka en förlust hos någon som drabbats indirekt. Ett exempel är att den direkt skadelidande genom skadefallet förhindras att fullgöra en avtalsskyldighet gentemot tredje man varvid denne blir skyldig att utge skadestånd eller vite till tredje man. Denna typ av skador brukar benämnas ”transformerade tredjemansskador” – den förlust som hade kunnat uppstå hos tredje man omvandlas till en förlust hos den direkt skadelidande. Vidare kan den direkt skadelidande anse sig ha rätt till skadestånd för en skada som uppstått hos någon annan på grund av en nära samhörighet med densamme. Det görs då gällande att den direkt skadelidande och tredje man är att betrakta som en enhet som drabbas direkt. Sådana anspråk aktualiseras framförallt i familjeförhållanden och interna bolagsförhållanden.¹¹ I uppsatsen kommer dessa typer av tredjemansskador inte att behandlas. Framställningen koncentreras istället till fall där tredje man självständigt gör krav gällande mot skadevällaren avseende sin egen förlust.

Inte heller krav med ursprung i försäkringsfall kommer att tas upp till behandling. En försäkringsgivare kan drabbas ekonomiskt till följd av annans person- eller sakskada, genom att denne tvingas utge försäkringsersättning

⁹ Hellner, skadeståndsrätt s 370.

¹⁰ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 20.

¹¹ Se härom de omtalade rättsfallen NJA 1975 s 275 (Tandläkarfallet) och NJA 1975 s 533 (Optikerfallet).

till den direkt skadelidande. I enlighet med definitionen ovan lider försäkringsgivaren då en tredjemansskada. Detta fall skiljer sig dock markant från övriga tredjemansfall genom att försäkringsgivaren mot premiebetalning har åtagit sig att stå för utbetalningen. I dessa situationer är tredje mannen inget typiskt "offer" utan gör tvärtom vinst på andras skador. Det säger sig självt att försäkringsgivaren inte kan göra något självständigt krav gällande mot skadevållaren. Däremot kan försäkringsgivaren i vissa fall överta den direkt skadelidandes krav och utöva regress mot skadevållaren.

1.4 Metod och material

Uppsatsen utgör till stor del en de lege lata framställning, det vill säga den tar sikte på att klargöra gällande rätt. Utgångspunkten har därför varit att studera olika rättskällor inom det aktuella området. Traditionell juridisk metod har använts i den meningen att kunskap har sökts i lagtext, förarbeten, rättspraxis och doktrin. Löpande har även egna reflektioner gjorts och vissa de lege ferenda resonemang har förts. Uppsatsens delavsnitt inleds i regel med deskriptiva delar och avslutas med analytiska diskussioner.

Även om ersättningsrätten för tredjemansskador inte är lagreglerad har denna typ av skador uppmärksammats och diskuterats i många förarbeten till den skadeståndsrättsliga regleringen. Sådana motivuttalanden är naturligtvis av stort intresse när gällande rätt ska utredas. Även praxis på området kan ge viktig information om rättsläget. Svensk rättspraxis är dock i många hänseenden sparsam beträffande tredjemansersättning. På grund av den likartade inställningen i de nordiska länderna har även viss praxis från våra grannländer studerats. Avsikten har varit att utifrån sådana avgöranden finna principer som även för den svenska rättens del är relevanta vid bedömningen av tredje mans ersättningsmöjligheter.

Problemen med tredjemansskador har uppmärksammats på många håll i doktrinen. Frågan har dock sällan behandlats mer än översiktligt, och ofta har det konstaterats att rättsläget avseende denna skadetyper är oklart. Den i särklass mest omfattande behandlingen av tredjemansskador står Håkan Andersson för. I sitt verk *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten* analyserar han och jämför inbördes olika typsituationer där tredjemansskador kan uppkomma. Anderssons framställning har utgjort den huvudsakliga inspirationskällan för föreläsande uppsats. Boken är skriven 1997 och vissa av de regelverk som Andersson refererar till har upphävts eller ändrats, vilket medför att en del av bokens resonemang i viss mån kan ha förlorat sin giltighet. Vidare har åtminstone ett för problemområdet intressant svenskt rättsfall tillkommit sedan boken skrevs.¹²

¹² NJA 2004 s 609, vilket behandlas på s 19.

Även Hellners artikel *Ersättning till tredje man vid sak- och personskada* behandlar tredjemansproblematiken på ett relativt omfattande sätt. Då denna framställning har över trettio år på nacken har dock rättsläget i vissa hänseenden utvecklats sedan skriften publicerades. Uttalanden som gjorts i allmänna skadeståndsrättsliga verk av auktoriteter på området, såsom exempelvis Karlberg, har också tillmätts stor betydelse. Även här har emellertid hänsyn måst tas till att rätten många gånger kan ha förändrats sedan dessa uttalanden gjordes.

1.5 Disposition

Den fortsatta framställningen kommer att inledas med ett allmänt hållet avsnitt om grunderna för den restriktiva huvudregeln samt de argument som stundtals åberopas för att i strid mot huvudregeln tillåta tredjemansersättning (kapitel 2).

Därefter ska olika typiska situationer där tredjemansskador kan uppstå tas upp till behandling. I kapitel 3 behandlas fall då tredje man drabbas indirekt av någon annans sakskada. För att konkretisera de sakförhållanden som kan tala för eller emot ersättning indelas härvid de tänkbara tredjemansfallen i olika grupper. Tanken är att presentera dessa grupper i en sådan ordningsföljd att man generellt kan säga att tredje mans möjligheter till skadestånd blir mindre och mindre.

I de fall som tas upp i avsnitt 3.1 har tredje man och den direkt skadelidande ett avtalsförhållande som direkt rör den skadade saken. Även i avsnitt 3.2 och 3.3 finns ett avtalsförhållande mellan dessa parter, men där är den skadade saken inte det egentliga avtalsföremålet. Saken har dock betydelse för avtalsuppfyllelsen. I avsnitt 3.2 behandlas de så kallade kabelskadorna, vilka fått stor uppmärksamhet i doktrinen. I dessa fall uppträder tredje man i rollen som elabonnet vilken drabbas ekonomiskt av strömavbrott till följd av en skada på den direkt skadelidandes ledning. I avsnitt 3.3 är prestationsriktningen den motsatta och tredje man drabbas såsom presterande part då dennes prestation till den direkt skadelidande förhindras eller fördyras till följd av sakskadan. I avsnitt 3.4 finns överhuvudtaget inget avtalsförhållande mellan tredje man och den direkt skadelidande, men tredje man har ändå ett visst intresse i den skadade saken.

Kapitel 4 rör tredje mans möjligheter till skadestånd när den initiala skadan är en personskada. I avsnitt 4.1 behandlas efterlevandes lagstadgade rätt till ersättning när en personskada lett till döden. Därefter diskuteras i avsnitt 4.2 möjligheterna till tredjemansersättning vid arbetstagares respektive arbetsgivares personskador.

För var och en av dessa grupper av tredjemansskador görs ett försök att utreda gällande rätt. Vad krävs i de aktuella situationerna för att tredje man ska anses ha ett så "konkret närliggande intresse" att ersättning bör utgå?

Därefter följer i varje avsnitt en diskussion om varför regleringen ser ut på det beskrivna sättet. Vilka skäl talar för respektive emot att erkänna tredje mans skadeståndskrav i de aktuella situationerna?

Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion i kapitel 5.

2 Allmänt om motiven till tredjemansreglerna

Skadeståndsrätten kan sägas handla om att placera kostnaderna för de skador som uppstår i samhället. Genom skadeståndet ska den skadelidande sättas i samma ekonomiska ställning som om skadan inte inträffat. Förmånen för den skadelidande motsvaras dock av en lika stor förlust för skadevållaren. Från samhällets synpunkt ersätts inte skadan – den flyttas bara över från en person till en annan. Reglerna är inte utformade så att ersättning medges för alla skador som en person kan drabbas av. Ofta får den skadelidande själv bära konsekvenserna av ett skadefall. Gränsdragningen mellan de skador som ersätts med rättsordningens hjälp och de som inte ersätts blir ett medel för att placera kostnaden av skador på den part som anses vara bäst lämpad att bära dem.

På frågan om vem som bör bära förlusten till följd av ett skadefall finns dock sällan något självklart svar. Olika värderingar och rättspolitiska ståndpunkter kan tala för skilda lösningar. För tredjemansskadornas del har man valt att dra gränsen så att dessa som huvudregel inte ersätts. Det har således ansetts att den som indirekt drabbas av förmögenhetsförlust till följd av annans person- eller sakskada i regel är bättre lämpad att stå för denna förlust än den som har vållat skadan. Nedan ska de motiv som ofta åberopas för att man bör ha en huvudregel av denna innebörd i korthet diskuteras.

2.1 Motiv för huvudregeln om nekad tredjemansersättning

Det har i doktrinen konstaterats att den rättspolitiska grunden till att tredje man inte får ersättning i samma utsträckning som den direkt skadelidande är ganska oklar.¹³ Många argument är gångbara på ett principiellt plan men i konkreta fall av tredjemansskador är det ofta svårt att rationellt motivera varför tredje man ska nekas ersättning.

Som huvudargument för att man bör uppställa en allmän regel om nekad tredjemansersättning har behovet av en begränsning av den ersättningsberättigade kretsen framförts.¹⁴ Om den motsatta regeln gällde, det vill säga om man i allmänhet erkände tredje mans skadeståndsanspråk, skulle skadeståndsansvaret kunna få ett oöverskådligt omfång. Risken för ett obegränsat ansvar är särskilt stor när den initiala skadan medför att tillgången till sådana allmänna resurser som ström, vatten eller kommunika-

¹³ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 335.

¹⁴ Bergendal, Studier över ersättningsskyldighet för ekonomiskt intresse s 316f; Karlgren, Skadeståndsrätt s 226.

tioner bryts, men även vid andra typer av skador kan en tämligen stor krets av indirekt drabbade personer förekomma. Betonar man mängden krav kan processekonomiska skäl tala för en begränsning. Betonar man istället storleken av kraven är det hänsynen mot skadevållaren som kan tala för en begränsning. Man kan dock invända att det inte är unikt för tredjemansskadorna att stora krav kan komma att framställas. Dessutom har skadevållaren möjlighet att åberopa jämkning i fall då kraven blir oskäligt betungande.¹⁵ En annan invändning är att argumentet inte är relevant för alla fall av tredjemansskador. I sådana skadesituationer där kretsen av indirekt drabbade typiskt sett är specifikt begränsad förlorar argumentet sin tyngd. Många tredjemansskador har dessutom sin grund i att tredje man har tagit över en del av den direkt skadelidandes intresse i den egendom som skadas. I sådana fall överflyttas bara en del av den förlust som den skadelidande själv hade kunnat drabbas av till tredje man. Ett exempel är fall där tredje man genom avtal med ägaren fått nyttjanderätt till viss egendom, samtidigt som ägaren själv avstår från att nyttja egendomen.

Utöver den allmänna begränsningssynpunkten har i doktrinen en mängd skiftande motiv framförts som stöd för den negativa huvudregeln. Ofta har adekvanssynpunkten åberopats. Det har hävdats att förluster som drabbar tredje man typiskt sett är svårberäknliga för skadevållaren. Riktigheten av detta har emellertid ifrågasatts. Ofta torde tredje mans förluster inte vara svårare att förutse än de förluster som drabbar den direkt skadelidande.¹⁶

Vidare har som skäl anförts att tredjemansskadorna som skadetyper liknar ren förmögenhetsskada.¹⁷ Tanken är att tredje mans förlust, sedd isolerat, kan jämföras med en skada som endast drabbar dennes förmögenhet. Eftersom ansvaret för rena förmögenhetsskador är kraftigt begränsat bör sålunda även ansvaret för tredjemansskador inskränkas, menar man. Även denna synpunkt kan dock ifrågasättas. Som ovan nämnts är en tredjemansskada enligt svensk rätts terminologi en "allmän" och inte en "ren" förmögenhetsskada. Vid allmänna förmögenhetsskador gäller generellt den vanliga culpa-regeln eller regler om strikt ansvar. Ett skäl till att ersättningsskyldigheten inskränkts beträffande rena förmögenhetsskador är att det ofta är tillåtet att orsaka andra personer sådana skador, exempelvis vid ekonomisk konkurrens.¹⁸ Denna grund för inskränkning i ansvaret föreligger inte om den skadegörande handlingen initialt består av en person- eller sakskada.¹⁹ Dessutom kan det invändas att ersättning faktiskt medges för rena förmögenhetsskador i ett antal undantagssituationer, exempelvis vid brottslig handling och myndighetsutövning. I förarbetena sägs dessutom att ansvaret för rena förmögenhetsskador kan utvidgas genom praxis, vilket också synes

¹⁵ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 38ff.

¹⁶ Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 561; Bengtsson, Ersättning vid offentliga ingrepp II s 324; Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 335; dens, Skadeståndsrätt s 365.

¹⁷ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 333f.

¹⁸ Hellner, Skadeståndsrätt s 67.

¹⁹ Jmf Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 55f.

ha skett på senare tid.²⁰ Om man skulle acceptera resonemanget om likheten mellan tredjemansskador och rena förmögenhetsskador kan man därför hävda att också inställningen till ansvar för tredjemansskador bör gå i utvidgande riktning.

I debatten har också resonemang om tredje mans egenrisk anförts. Därmed menar man att den skadelidande tredje mannen helt oberoende av medvållande får bära vissa risker själv. Argumentationen går ut på att tredje man har inordnat sitt intresse på ett sådant sätt att han riskerar att drabbas indirekt på olika sätt och att det inte är rimligt att lägga ansvaret för detta på någon annan. Tredje man får helt enkelt räkna med vissa följder av andras skador som vardagens risker.²¹ På så vis ges tredje man incitament att själv försöka skydda sig mot de förluster han kan drabbas av. Denna synpunkt kan säkerligen vara ett viktigt argument i många situationer men det kan ifrågasättas om den kan generaliseras till att gälla för alla tänkbara typer av tredjemanssituationer.

Skäl som också har åberopats mot att ge tredje man rätt till skadestånd är att en sådan ordning skulle leda till bevissvårigheter och en risk för oberättigade eller chikanösa krav. Det kan invändas att detta problem gör sig gällande vid många typer av skador och inte är något specifikt för tredjemansskadorna. Det kan ifrågasättas varför det just i detta fall skulle erfordras en kategorisk regel för att undvika risken för sådana olägenheter.²²

Även om man således kan finna invändningar mot samtliga skäl som åberopats mot tredjemansersättning ger de tillsammans en viss förklaring till varför skadeståndsskyldigheten har begränsats så att tredjemansskador som huvudregel inte omfattas. Ofta åberopas också motiv av huvudsakligen rättsteknisk art som stöd för att man bör ha en negativ huvudregel, även om dess verkningar inte alltid rationellt kan motiveras på det konkreta fallplanet. Vid tredjemansskador har man ofta att bedöma komplicerade sakförhållanden och relationer och en enkel och lättillämpad regel anses då vara värdefull. Hellner medger att rättspolitiska skäl inte ger särskilt starka utslag vare sig för eller mot olika tänkbara principer, men menar att man trots avsaknaden av någon fullständig, rationell motivering får godta att en viss regel gäller. Detta behöver, enligt Hellner, inte betyda att regeln är otillfredsställande.²³ En enkel regel kan anses stärka förutsebarheten och därmed rättsäkerheten. Mot ett resonemang av detta slag har inväntats att en okomplicerad regel inte alltid passar på komplicerade fall samt att strävan efter förutsebarhet kan leda till att krav som av olika skäl kan anses motiverade utestängs.²⁴

²⁰ Se t ex NJA 1980 s 383, NJA 1987 s 629 där HD utdömt utomobligatoriskt skadestånd genom att konstruera så kallade "kvasikontraktuella förhållanden".

²¹ Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 529ff; Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 335f.

²² Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 42; Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 33.

²³ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 337.

²⁴ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 45ff.

2.2 Motiv för undantag från huvudregeln

Trots den negativa huvudregeln ersätts ibland tredjemansskador. I de följande kapitlen ska olika undantagssituationer behandlas, varvid en diskussion ska föras om vilka skäl som i dessa fall kan ha motiverat att man beslutat att frångå huvudregeln och ersätta den indirekt drabbade personen. Nedan ska endast en kort översikt ges över de typer av argument som i konkreta skadesituationer kan ge stöd för att frångå huvudregeln och erkänna tredje mans skadeståndskrav.

För det första kan det hävdas att de skäl som generellt talar mot tredjemansersättning inte gör sig gällande för en konkret typ av tredjemansskada, varför undantag bör medges just för denna skadetyper. Tydligast är att det allmänna begränsningsargumentet ofta saknar relevans, vilket nämnts ovan.

Även preventionssynpunkter anförs emellanåt som stöd för tredjemansersättning. Ibland kan det ifrågasättas om ersättning av endast den initiala, fysiska skadan är en tillräcklig sanktion för att upprätthålla skadeståndsreglernas preventiva funktion. Detta gäller särskilt för situationer där den ekonomiska följdskadan i allmänhet är den tyngst vägande och det sålunda är tredje man som drabbas av de största konsekvenserna av skadefallet. Detsamma gäller när relationen mellan tredje man och den direkt skadelidande leder till att den skada som normalt hade drabbat den direkt skadelidande förs över till tredje man. Skadeståndsreglernas preventiva effekt är dock omdiskuterad. Traditionellt har skadeståndet ansetts ha en stark preventiv funktion; det har antagits att folk i allmänhet skulle undvika sådant handlande som man vet kan medföra skadeståndsskyldighet.²⁵ Detta har dock alltmera ifrågasatts på senare tid. I förarbetena till skadeståndslagen ställer sig departementschefen skeptisk till preventionstanken och hävdar att föreställningen om skadeståndets moralbildande och preventiva funktion är överdriven.²⁶ En invändning mot tanken om skadeståndets starka preventiva betydelse är att skadevällaren ofta inte själv betalar skadeståndet, utan att detta istället genom ansvarsförsäkring förs över på dennes försäkringsbolag. Ett sådant system torde försvaga skadeståndsreglernas preventiva effekt och leda till att preventionen överflyttas till förhållandet mellan försäkringsbolaget och försäkringstagaren genom reglerna om självrisk, bonus och bortfallande av försäkringsskyddet. Det är således tveksamt vilken tyngd preventionssynpunkter har som argument för att medge tredjemansersättning.

Under senare år har istället ekonomisk prevention kommit att uppmärksammas allt mer. Genom utformningen av skadeståndsreglerna kan människor ges ekonomiska motiv för att välja handlingssätt som leder till att skador undviks, i den utsträckning det är önskvärt ur samhällsekonomiskt perspektiv. Ofta åberopas rättsekonomiska skäl för att i vissa typfall av tredjemanssituationer ålägga skadevällaren ansvar. Enligt den rättseko-

²⁵ Hellner, Skadeståndsrätt s 40ff.

²⁶ prop 1972:5 s 80f.

nomiska teorin bör skadeståndsreglerna utformas så att de leder till största möjliga samhällsekonomiska effektivitet, vilket innebär de ska ge incitament till såväl skadelidande och skadevällare att agera kostnadseffektivt. Tanken är att summan av skadekostnader och kostnader för försiktighetsåtgärder ska minimeras. Vidare måste man ta hänsyn till att det kan vara mer betungande för en person än för en annan person att behöva stå risken för skador. Eftersom den med störst riskaversion värderar förmånen att slippa stå risken högst, bör risken placeras på den som har minst riskaversion. Företag kan exempelvis antas vara mindre riskaversiva än privatpersoner eftersom risken i stora bolag fördelas över många människor. En pulverisering av risken kan också åstadkommas genom försäkring. I fall då båda parter kan antas ha lika stor riskaversion bör därför risken läggas på den part som lättast och billigast kan försäkra sig mot den aktuella skadan. Ytterligare en aspekt som ibland måste beaktas är problemet med externa kostnader. Om en verksamhet slipper bära vissa skadekostnader som den ger upphov till kommer den inte att bedrivas på ett optimalt sätt med hänsyn till samtliga samhällskostnader.²⁷

I vissa typer av skadefall kan även sociala skäl anföras som stöd för att bevilja tredje man ersättning. Detta gäller exempelvis om tredje man drabbas hårt av skadefallet och befinner sig i en position där denne har svårt att skydda sig mot aktuella skador. Även argument som handlar om rättvisa mellan parterna framförs stundtals som stöd för tredjemansersättning. Coleman, som företräder en kritisk syn på rättsekonomin, menar att det ligger en princip om korrektiv rättvisa inbäddad i skadeståndsrätten. Den skadelidandes rätt till kompensation är enligt dennes synsätt ett mål i sig, inte bara ett sätt att befrämja samhällseffektivitet.²⁸ Om man anser att det finns ett egenvärde i att skadevällaren ska betala till den skadelidande, att den som rubbat förhållandena ska kompensera den som blivit kränkt, kan en ordning där vissa kategorier av skadelidande utesluts från skadeståndsskyldigheten inte betraktas som särskilt tillfredsställande.

Framställningen ska nu övergå till en mer konkret behandling av olika typer av tredjemansskador.

²⁷ Se Dahlman mfl, Rättsekonomi – en introduktion s 113ff.

²⁸ Coleman, The Practice of Principle s 14ff.

3 Tredjemansskador till följd av annans sakskada

3.1 Tredje man innehar begränsad rättighet till skadad egendom

När en sakskada inträffar är sakens ägare den som lider den direkta skadan. Fler personer, utöver ägaren, kan emellertid ha ett intresse av att kunna utnyttja den skadade egendomen och därför drabbas ekonomiskt till följd av skadegörelsen. Gemensamt för de fall som ska behandlas i detta avsnitt är att den direkt skadelidande och tredje man har ett avtal som rör den skadade saken. Saken kan exempelvis vara föremål för tredje mans säkerhetsrätt, men den kan också vara utlånad eller uthyrd till densamme. Eftersom det är just den skadade egendomen som är föremål för avtalet anses ofta kravet på att tredje man ska ha ett ”konkret närliggande intresse” knutet till egendomen vara uppfyllt. Tredje man kan således i många situationer av detta slag räkna med att få skadestånd om den aktuella egendomen skadas. I förarbetena till skadeståndslagen anges också att andra än ägaren till ett skadat föremål kan vara ersättningsberättigade; t ex en nyttjanderättshavare eller en innehavare av begränsad sakrätt.²⁹

När anspråket gäller värdet av skadad egendom eller värdet av en begränsad rättighet till egendomen har ofta en analogi till 54 § försäkringsavtalslagen framförts som stöd för tredjemansersättning.³⁰ Lagregeln behandlar försäkring av tredje mans intresse. Den stadgar att om inget annat avtalats ska försäkring av viss egendom anses skydda envar som innehar någon rättighet till godset och har intresse av att dess värde inte minskar eller går förlorat. Försäkringen har ansetts gälla även till förmån för nyttjanderättshavare, förutsatt att nyttjanderätten upplåtits till denne på ett sådant sätt att den minskar äganderättens värde.³¹ Det har ansetts att samma överväganden har relevans när anspråket gäller skadestånd som när det gäller försäkringsersättning.³² Analogin har därför framförts som stöd för att rättsinnehavare ska kunna rikta krav mot en skadevällare på att få ut så mycket av värdeersättningen som motsvarar den förlust han själv får bära.

I den nya försäkringsavtalslagen som träder i kraft 1 januari 2006 har reglerna om tredje mans rätt ändrats något. Den nya lagtexten anger att

²⁹ prop 1975:12 s 581.

³⁰ Jmf Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten, s 137; Hellner, Ersättning till tredje man vid sak och personskada s 345ff; Karlgren, Skadeståndsrätt s 230; Saxén, Skadeståndsrätt s 69.

³¹ Hellner, Försäkringsrätt s 310f.

³² Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 345f.

endast vissa kategorier av tredje män skyddas, nämligen de som mot försäkringstagarens borgenärer har en skyddad äganderätt, tomträtt eller säkerhetsrätt i egendomen, samt de som bär risken för egendomen i samband med dess överlåtelse.³³ Försäkringsrättskommittén har enligt uttalanden i förarbetena velat dra gränsen för tredje mans rätt tydligare och lämna det tidigare systemet med täckning för alla intressen i den försäkrade egendomen. Genom lagändringen avgränsas kretsen till dem som enligt sakrättsliga principer har del i egendomens värde.³⁴ De nya reglerna torde innebära att analogier till försäkringsrätten fortsättningsvis endast kan åberopas beträffande skadestånd till tredje män med ett sakrättsligt skyddat intresse i den skadade egendomen.

Det kan därmed konstateras att den som innehar en begränsad sakrätt till annans egendom utan tvekan är berättigad till skadestånd hänförligt till sakens värde för det fall att saken skadas. Även den som inte åtnjuter sakrättsligt skydd kan ha rätt till sådan ersättning, men i dessa fall är läget mera osäkert.³⁵ Hellner menar att rättspraxis inte är entydig avseende rättigheter utan sakrättsligt skydd och att rättspolitiska skäl ger osäkra utslag. Han säger också att analogier till andra särskilda rättsregler är vanskliga.³⁶ Detta torde gälla i än högre grad efter ändringen av försäkringsavtalslagens regler.

Det ska observeras att de nämnda försäkringsrättsliga reglerna endast avser försäkringar som motsvarar egendomens *värde*. Ersättningen för återanskaffande, reparation och eventuell värdeminskning blir lika stor oavsett vem som uppstår den och en fördelning mellan ägaren och indirekt drabbade tredje män påverkar därför inte den totala summan som försäkringsgivaren har att utge. För skadeståndsrättens del innebär detta att analogin inte kan anföras som stöd för att tredje man bör ha rätt till skadestånd när han lider någon ytterligare ekonomisk skada utöver värdedeförlusten. Att en sådan analogi är utesluten har emellertid inte heller ansetts utgöra skäl för att *inte* medge tredje man sådant skadestånd. Det har istället hävdats att frågan måste prövas mer självständigt.³⁷

3.1.1 Nyttjanderättshavares ersättningsrätt

Nedan ska problemet koncentreras till fall där tredje man genom avtal med ägaren fått nyttjanderätt till viss egendom. Det kan röra sig om hyra, leasing, arrende eller dylikt. En nyttjanderättshavare kan ofta drabbas av stora ekonomiska förluster som inte kan hänföras till den skadade sakens värde. Den som exempelvis har hyrt maskiner för sin näringsverksamhet kan få

³³ 9 kap 1§ försäkringsavtalslag (2005:104).

³⁴ prop 2003/2004: 150 s 221.

³⁵ Bengtsson, Ersättning vid offentliga ingrepp II s 322; Saxén, Skadeståndsrätt s 70; Karlgren, Skadeståndsrätt s 230.

³⁶ Hellner, Skadeståndsrätt s 367.

³⁷ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 347.

minskad förtjänst i sin rörelse eller drabbas av driftstopp om en sådan maskin skadas. I skadeståndslagens förarbeten fastslås att nyttjanderätts-havare kan vara berättigade till skadestånd när föremålet för rättigheten skadas.³⁸ Det råder dock viss osäkerhet om vilka krav som kan ställas på nyttjanderättens innehåll för att kvalificera en sådan ersättningsrätt.

Traditionellt har i nordisk rätt ett *rådighetskriterium* använts för att avgöra huruvida skadestånd ska utgå för nyttjanderättshavares individuella följdförluster. Ussing formulerade saken så att den som har en rätt att omedelbart eller senare utöva rådighet över saken är berättigad till skadestånd.³⁹ Kriteriet, som sedermera har framförts i lite olika terminologiska varianter, ställer inte något krav på att tredje mans intresse ska vara sakrättsligt skyddat.⁴⁰ Andersson hävdar att det ändå torde krävas att tredje man har en rättsligt skyddad position i någon bemärkelse. Han menar att dennes nyttjande i vart fall inte får vara beroende av ägarens godtycke i varje enskilt fall, eftersom nyttjanderätten då mera liknar ett betingat beroendeförhållande. Ljungman har som rekvisit föreslagit en rättslig möjlighet att gentemot ägaren tilltvinga sig dispositionen över saken.⁴¹ Som Anderson påpekat torde man dock inte kunna kräva att denna möjlighet ska vara permanent eftersom det i princip skulle innebära att ägaren gett upp sin äganderätt.⁴²

Generellt har hävdats att ju större likhet tredje mans rätt och rådighet har med ägarens rätt, desto självständigare är dennes intresse, och desto större är utsikterna att få ersättning. Omvänt gäller att ju svagare och lösligare rätten till egendomen är, desto mindre är ersättningsmöjligheterna.⁴³ Andersson menar att tredje mans möjlighet till skadestånd torde öka om denne har ett visst kostnadsansvar för egendomen. En nyttjanderättshavare som har både för- och nackdelar av innehavet skulle nämligen ha en ställning som påminner mer om ägarens.⁴⁴

3.1.1.1 Ensam rådighet

Man kan i doktrinen skönja en skillnad i inställningen till tredje mans krav beroende på om denne ensam har rådighet över den skadade egendomen eller om ägaren och tredje man tillsammans har sådan rådighet. Möjligheterna till skadestånd bedöms vara större om tredje man är exklusiv nyttjare av egendomen. Hellner menar att den som stadigvarande innehar annans egendom och är i ägarens ställe beträffande denna, ska ha en självständig rätt till skadestånd. Ett permanent brukande som undantränger

³⁸ prop 1975:12 s 581.

³⁹ Ussing, Erstatningsret s 165f.

⁴⁰ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 139; Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 347f; Saxén Skadeståndsrätt s 69f; Vinding Kruse, Erstatningsretten s 298.

⁴¹ Ljungman, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning s 290.

⁴² Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 139f.

⁴³ Saxén, Skadeståndsrätt s 68.

⁴⁴ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten, s 138ff.

ägarens brukande bör enligt denne betraktas på samma sätt som innehav på grund av äganderätt.⁴⁵

I ett relativt färskt rättsfall, *NJA 2004 s 609*, hade HD att ta ställning till huruvida en man som nyttjat sin sons bil, vilken skadades i en trafikolycka, skulle anses berättigad att uppbära trafikskadeersättning för kostnader och inkomstbortfall till följd av skadorna på bilen. Att kravet gällde trafikskadeersättning minskar inte rättsfallets relevans eftersom sådan ersättning beräknas på samma sätt som skadestånd. I 9 § trafikskadelagen hänvisas till reglerna i 5 kap skadeståndslagen, och enligt uttalanden i trafikskadelagens förarbeten bör man därutöver kunna tillämpa allmänna skadeståndsrättsliga grundsatser på trafikskadeersättningen.⁴⁶ Bedömningen av förarens rätt till ersättning motsvarar således den bedömning som skulle ha gjorts om denne krävt skadestånd av en utomstående skadevällare.

Föraren anförde i målet att han ensam disponerade bilen och att han i försäkringsbrevet som utfärdats av det spanska försäkringsbolag där bilen var försäkrad stod antecknad som huvudsaklig brukare av fordonet. Vidare åberopade han att sonen vid tidpunkten för förvärvet och olyckan saknade körkort och aldrig använde bilen, samt att han själv ansvarat för utgifter för bilens nyttjande. HD konstaterade att det rörde sig om en tredjemansskada och att det förhållandet att föraren rent faktiskt i avsevärd omfattning nyttjat bilen och även svarat för kostnader avseende denna, inte var tillräckligt för att han skulle anses ha en självständig rätt till ersättning gentemot försäkringsbolaget. HD uttalade att fadern ”inte visat att hans överenskommelse med bilägaren gav honom en nyttjanderätt med sådant innehåll som motiverar att han har rätt till ersättning för tredjemansskada.” Av det citerade uttalandet kan i vart fall slutsatsen dras att HD ansett att nyttjanderätt med annat innehåll kan medföra rätt till ersättning för tredje man. Vilka krav nyttjanderätten måste uppfylla för att berättiga till skadestånd preciseras dock inte. Det sägs bara att det faktum att fadern rent faktiskt i avsevärd omfattning nyttjat bilen och även svarat för kostnader avseende denna inte är tillräckligt.

Målet avgjordes efter föredragning av revisionssekreteraren vars betänkande innehåller en något mer utförlig motivering. Denne uttalade att föraren inte visat att han hade ensam rådighet över bilen och att han inte kunde anses ha sådan ställning att han gentemot ägaren kunde tilltvinga sig densamma. Istället ansågs han vara beroende av ägarens godtycke i varje enskilt fall och det ansågs inte föreligga ett långvarigt brukande som undanträngde ägarens brukande.⁴⁷ En fråga är hur dessa uttalanden ska tolkas. Menar revisionssekreteraren att det för ersättning krävs att nyttjanderättshavaren har ensam rådighet över egendomen samt att denne kan tilltvinga sig egendomen av ägaren? Krävs det dessutom att brukandet är långvarigt? En annan fråga är

⁴⁵ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 347.

⁴⁶ prop 1975/76:15 s 113.

⁴⁷ I samband med detta uttalande hänvisar revisionssekreteraren till Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 139f samt Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s. 348f.

vilken tyngd dessa uttalanden har. HD hänvisade inte till revisionssekreterarens betänkande i domen, men man tog å andra sidan inte heller uttryckligen avstånd från detsamma. Det kan tilläggas att Hovrätten tillerkände föraren skadestånd, med motiveringen att han haft en sådan rådighet över bilen att han varit att jämställa med ägare till den och att han därför måste anses haft konkreta närliggande intressen knutna till densamma.

Mot bakgrund av vad som sagts i doktrinen om nyttjanderättshavares ersättningsrätt kan det antas att utgången skulle ha blivit en annan om föraren kunnat visa att han faktiskt fått exklusiv rådighet till bilen. Kanske kan också det faktum att det rörde sig om ett familjförhållande ha påverkat bedömningen. Det kan tänkas att man i sådana situationer ställer större krav på bevisningen avseende nyttjanderättsavtalets innehåll.

3.1.1.2 Rådighet tillsammans med ägaren

När rådigheten utövas tillsammans med ägaren är inställningen i doktrinen betydligt mer restriktiv. Enligt Hellner kan skadestånd i dessa fall komma ifråga då tredje man utövar ett stadgat brukande av fast egendom och samtidigt har viss rättslig anknytning till egendomen. Partiellt bruk av lös egendom tillsammans med ägaren skulle däremot sällan kunna grunda någon ersättningsrätt.⁴⁸ Även Andersson konstaterar att tredje mans intresse i fall av gemensamt brukande är mindre självständigt än i fall av ensamt nyttjande, men menar att detta faktum inte i sig motiverar att skadestånd utesluts. Också denne uttalar dock att den som tillsammans med ägaren nyttjar lös egendom endast undantagsvis har en så självständig ställning att skadeståndsmöjligheten bör kunna stå öppen.⁴⁹

Vad avser nyttjande av *fast egendom* tillsammans med ägaren är ett danskt rättsfall, *U 1960.932 SH*, av intresse. I fallet var rätten att använda en bro uppdelat mellan ägaren, Danska Statsbanerne, och nyttjaren, ett privat järnvägsföretag. Bron skadades genom påsegling av ett skepp och trafiken fick läggas om under reparationstiden. Det privata järnvägsföretaget tillerkändes skadestånd av den som skadat bron. För utgången kan det enligt Andersson ha haft betydelse att tredje mans krav inte påtagigt ökade det totala skadeståndet.⁵⁰

Ett annat danskt fall, *U 1958.73 H*, rörde tredje mans ersättningsanspråk vid partiellt nyttjande av *lös egendom*. I detta fall hade tredje man placerat ut ett antal spelautomater i olika restauranglokaler tillsammans med automaternas ägare. Automaterna beslagtogs senare oriktigt, varpå ägaren fick skadestånd av den ansvariga myndigheten. Tredje man påstod sig ha nyttjanderätt till automaterna och krävde att också han skulle kompenseras. Kravet ogillades med motiveringen att det inte visats att käranden haft en sådan "retlig tilknytning" till spelautomaterna att han på denna grund kunde anses

⁴⁸ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 348f.

⁴⁹ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 143.

⁵⁰ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 142.

ersättningsberättigad. I detta fall inskränktes dock tredje mans intresse till andel i vinsten – denne hade inga förfoganderätter som påminde om äganderätt. Det är möjligt att utgången skulle ha blivit en annan om nyttjanderätten varit mer kvalificerad.

3.1.2 Diskussion

Sammanfattningsvis står det klart att även andra än ägaren av ett skadat föremål kan vara berättigade till skadestånd. Den som genom avtal med ägaren fått en rättighet till viss egendom måste också anses ha ett intresse knutet till egendomen, vilket många gånger till och med kan vara större än ägarens intresse. Kravet på ”konkret närliggande intresse” anses också ofta vara uppfyllt i sådana situationer.

Beträffande nyttjanderättshavares ersättningsrätt måste rättsläget betraktas som oklart. Det råder stor osäkerhet om vad som krävs avseende nyttjanderättens innehåll för att ersättning ska medges. Klart är i vart fall att inställningen i praxis och doktrin är mer restriktiv till tredjemansersättning när ägaren och tredje man tillsammans har rådighet över den skadade egendomen än i fall då tredje man ensam har sådan rådighet. En förklaring till detta kan vara att huvudargumentet mot att bevilja tredjemansersättning, det vill säga risken för ett alltför omfattande ansvar, inte gör sig gällande i fall då nyttjanderättshavaren ensam har rådighet över saken. Ägarens möjligheter att använda egendomen på ett vinstgivande sätt har ju då helt flyttats över till tredje man. Som exklusiv nyttjare är tredje man den som faktiskt drabbas av de typiska följderna av skadefallet. Från skadevållarens perspektiv kan det tyckas som en slumpvis inträffande förmån om denne i ett sådant läge slipper ersätta tredje mans följdförluster. En skadevållare som exempelvis förstör maskiner i tredje mans näringsverksamhet kan anses gynnas på ett obefogat sätt om det visar sig att maskinerna är hyrda och inga följdsador därför behöver ersättas.

En annan synpunkt som har framförts som stöd för tredjemansersättning i sådana fall är att skillnaden mellan att äga och att hyra från ett ekonomiskt perspektiv kan ses som en lämplighetsfråga mellan parterna, och att skadevållaren inte bör få dra nytta av detta val. Valet mellan att köpa dyrbar utrustning eller att exempelvis ingå ett långvarigt leasingavtal är ofta snarast en fråga om hur finansieringen ska redovisas.⁵¹

I fall då nyttjanderättshavaren och ägaren tillsammans har rådighet över den skadade saken är läget ett annat. Ägaren låter då tredje man utnyttja egendomen utan att göra avkall på sitt eget intresse i densamma. Detta skapar naturligtvis en risk för att den totala skadan blir större än om relationen med tredje man inte etablerats. Detsamma gäller när ägaren låter flera tredje män

⁵¹ Jmf Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 140f.

få ett intresse i saken. Det allmänna begränsningsargumentet kan framföras mot att bevilja tredje man skadestånd i sådana situationer.

3.2 Tredjemansskador till följd av brott på kablar och ledningar

En typ av tredjemansskada som föranlett rättsliga avgöranden i många länder och även åtskillig diskussion i doktrinen är förluster till följd av skador på elektriska kablar och ledningar. I dessa fall riktas det initiala skadevållandet mot en ledning som normalt ägs av ett nätföretag, varvid en eller flera abonnenter drabbas av skador till följd av det strömavbrott som uppstår. Abonnentens skada kan utgöras av fysisk skada på egendom jämte ekonomiska följdskador men det förekommer också att förmögenhetsskador uppstår hos abonnenten som en direkt följd av strömavbrottet, exempelvis genom stillestånd i verksamheten. Denna sistnämnda typ av skada utgör en tredjemansskada som enligt huvudregeln inte är ersättningsgill. Liknande skadesituationer kan tänkas uppkomma vid brott på olje-, gas-, vatten-, telefon- och dataledningar.

Även i dessa fall står tredje man och den direkt skadelidande i avtalsförhållande med varandra, men till skillnad från de fall som behandlades i föregående avsnitt är den skadade saken inte i sig föremål för avtalet. Avtalsförhållandet går ut på att ägaren ska ansluta abonnenten till elnätet och se till att el transporteras till denne. Den skadade saken (ledningen) har karaktär av ”instrument” eller ”redskap” för avtalsuppfyllelsen. Skadegörelsen leder till att transporten förhindras vilket medför ekonomisk förlust för tredje man. Tredje mans intresse i den skadade saken är därmed mer indirekt än i de tidigare diskuterade fallen och det är därför naturligt att dennes utsikter till skadestånd är mindre i dessa situationer. En särskild kvalificering av tredje mans intresse krävs för att denne ska kunna grunda någon ersättningsrätt.⁵²

Det inomobligatoriska förhållandet, mellan nätföretaget och abonnenten, regleras av standardvillkor. Gentemot näringsidkare friskriver sig nätföretagen från ansvar för rena förmögenhetsskador och följdskador till sak- eller personskador.⁵³ I allmänhet står därför abonnenten utan rätt till inomobligatorisk ersättning vid sådana skador och intresset av att kunna rikta anspråk mot en utomstående skadevållare kan därmed antas vara stort.

3.2.1 ”Konkret och närliggande intresse”?

Skador på elektriska ledningar kan skapa en mängd olikartade skadesituationer. Ett brott på en huvudkabel kan orsaka att hela samhällen blir utan ström, vilket naturligtvis kan leda till oöverskådliga skadekonsekvenser. Kravet på adekvat kausalitet leder till en viss begränsning av

⁵² Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 567.

⁵³ NÄT 2004N punkt 2.10.

skadeståndsskyldigheten, men i allmänhet torde det vara väl förutsebart att strömavbrott som drabbar stora områden kan medföra enorma ekonomiska förluster av varierande slag. Det allmänna begränsningsargumentet som åberopas mot tredjemansersättning måste därför anses vara mycket relevant för denna typ av skador; risken för ett gränslöst ansvar är påtaglig. Å andra sidan kan skador uppkomma på kablar som endast förser en eller ett fåtal abonnenter med ström. I praxis har skadestånd vid ett par tillfällen beviljats i sådana fall, då den drabbade abonnenten har ansetts ha ett ”konkret närliggande intresse” knutet till kabeln.

Ett norskt rättsfall från 1955 kan sägas utgöra det första avstampet mot en uppmjukning av den restriktiva huvudregeln i nu aktuella situationer. Det var också genom denna dom som principen om ”konkret närliggande intresse” etablerades. I *NRt 1955 s 872* tvingades ett skepp som befann sig i Glommen att ankra för att inte driva på en kaj, trots att ankring var förbjuden. En undervattenskabel, som försåg en verkstad på andra sidan viken med ström, slets därigenom av. Verkstaden drabbades av driftavbrott och dess ägare krävde skadestånd. Anspråket beviljades med motiveringen att verkstaden genom elavtalet hade tillförsäkrat sig strömtillförsel genom den kabel som skadats, och att detta konkreta och närliggande intresse därmed kunde ersättas. Att fallet rörde ansvar för nödhandling har enligt tolkningen i doktrinen ingen avgörande betydelse. Fallet har istället antagits ha principiellt prejudikatvärde för tredjemansskador.⁵⁴ Det intresse om skyddades var intresset av strömtillförsel, knutet just till den kabel som ledde till verkstaden. Ingen annan abonnent med konkurrerande intressen fanns. Nedan ska ett antal svenska rättsfall som rör avbrottskadador behandlas.

NJA 1966 s 210

Principen om konkreta och närliggande intressen anammades av svenska HD i *NJA 1966 s 210*, där en abonnent som drabbats av driftsstopp efter en kabelskada tillerkändes ersättning för sina förmögenhetsförluster. Fallet innehöll många säregna sakförhållanden. Omständigheterna var följande: En elektrisk kraftledning skadades vid vårdslös trädfällning av elever för vilka skogsvårdsstyrelsen var huvudman. Strömavbrott uppstod, vilket orsakade att tre industribolag som tillhörde samma koncern led förluster genom driftsavbrott. Kabeln ägdes av ett kraftbolag som var ett helägt dotterbolag till ett av de i koncernen ingående bolagen. HD:s majoritet (tre justitieråd) biföll industribolagens talan och höll skogsvårdsstyrelsen ansvarig för samtliga orsakade skador, även driftsstoppsförlusterna. HD åberopade en rad omständigheter som talade för ett åläggande av skadeståndsskyldighet i just detta fall; Det betonades att ledningen uteslutande användes för att överföra el till industribolagen och ytterligare ett bolag i samma koncern samt att det var av väsentlig betydelse för bolagen att kraftleveransen inte stördes. Vidare framhölls att bolagen på grund av koncernförhållandena hade ett bestämmande inflytande över kraftledningens handhavande. HD

⁵⁴ Andersen, *Skadeforvoldelse og erstatning* s 137f; Andersson, *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten* s 184; Augdahl, *Den norske obligasjonsretts almindebige del* s 416 not 10.

uttalade att industribolagen därmed hade ”konkreta och närliggande intressen knutna till kraftledningen” och att detta var väl känt av skadevållaren. Avslutningsvis konstaterades att dessa omständigheter var av beskaffenhet att föranleda avsteg från huvudregeln om nekad tredjemansersättning. Minoriteten ansåg att bolagen inte kunde grunda någon rätt till ersättning på allmänna skadeståndsregler, men fann att skadevållaren ändå ansvarade på grund av ett kontraktsmässigt åtagande.

HD åberopade således en rad omständigheter som talade för att bifalla tredje mans skadeståndsanspråk. Det framgår inte huruvida HD ansåg att alla dessa grunder måste föreligga samtidigt för att motivera avsteg från huvudregeln, eller om varje faktor för sig, eller ett par faktorer tillsammans, kan vara tillräckligt. Justitieråd Conradi, som tillhörde majoriteten, gav ett utförligt yttrande till utveckling av sin mening. Av detta framgår att avsikten inte varit att upphäva den allmänna principen om nekad tredjemansersättning utan att medge undantag från denna endast i särskilda fall. Conradi menar att man med principen om ”konkret närliggande intresse” kan åstadkomma en stark begränsning av de skadeståndsberättigades krets, och att denna princip inte endast bör tillämpas vid skador på elektriska kablar, utan vid medelbara skador i allmänhet. Avgörandet har dock kritiserats i doktrinen, varvid det har hävdats att uttrycket ”konkret närliggande intresse” skulle vara för vagt och kunna föra för långt, samt att en sådan skönsmässig bedömning skulle leda till osäkerhet i rättstillämpningen.⁵⁵

I NJA 1966 s 210 ingick tredje man i samma koncern som den direkt skadelidande och det finns anledning att anta att detta faktum hade en avgörande betydelse för utgången. Även i nästa kabelfall som prövades av HD var omständigheterna speciella avseende relationen mellan kabelns ägare och abonnenten.⁵⁶

NJA 1972 s 598

I *NJA 1972 s 598*, det så kallade *Hönsfallet*, skadades en lokal lågspänningsledning genom vållande hos staten. Ledningen tillhörde Domänverket som ägde ett torp som var anslutet till ledningen. En hönsfarmare som hyrde torpet led avbräck i sin rörelse genom att hälften av hönsen frös ihjäl när strömmen bröts. Hönsfarmarens skadeståndstalan bifölls av HD:s majoritet. Man konstaterade att ledningen och torpet hade samma ägare och att ledningen bara levererade ström till detta torp och till ett annat torp som inte var permanent bebott. Med hänsyn till detta fick ”den förlust som drabbat (hönsfarmaren) genom ledningsskadan anses som följd av en (honom) själv åsamkad sakskada”. Vidare uttalades att förlusten inte till sin art och omfattning avvek så från det beräknliga och typiska att

⁵⁵ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 360f, Karlgren, Skadeståndsrätt s 230f.

⁵⁶ För ordningens skull ska påpekas att det i detta fall inte var elleverantören som ägde ledningen. Det var således inte den direkt skadelidandes prestation till tredje man som förhindrades. Jag anser ändå att fallet bör behandlas i detta sammanhang, i anslutning till övriga kabelfall.

ersättningsskyldighet på den grunden borde vara utesluten. Ett justitieråd ansåg att talan skulle ogillas på grund av bristande adekvans, ett annat på grund av skadans art.

Den ovan citerade formuleringen, att förlusten som drabbade hönsfarmaren genom ledningsskadan fick anses som ”följd av en (honom) själv åsamkad sakskada” kan tyckas vara något oklar. Hönsfarmaren led förvisso en egen sakskada genom att hönsen dog, men den skada HD avsåg här torde vara den initiala skadan på kabeln. Förlusten som drabbade hönsfarmaren var en följd av ledningsskadan, vilken på grund av ägarförhållandena och det faktum att hönsfarmaren i princip var ensam strömmottagare, kunde anses åsamkad hönsfarmaren själv. Andersson uttrycker saken så att hönsfarmaren fick ”räkna sig till godo” den sakskada som drabbade ledningens ägare.⁵⁷ Hellner menar att HD troligen ansett hönsfarmaren inneha leningen på ett sådant sätt att han var jämställd med ägaren.⁵⁸ Även om ingen faktisk äganderätt förelåg kan den skadelidande anses ha hyrt både ledningen och torpet av ägaren och således haft en stark nyttjanderätt till ledningen.⁵⁹

En annan sak är att det kan tyckas märkligt att HD överhuvudtaget diskuterade situationen i rättsfallet som ett fall av tredjemansskada. Oavsett hur man ser på ledningsskadan drabbades ju hönsfarmaren av en sakskada genom att hönsen dog under strömavbrottet. Dennes förlust skulle därmed inte vara att definiera som en tredjemansskada; allmänna förmögenhets-skador till följd av egna saksador är ju alltid ersättningsgilla. Detta har påpekats av Bengtsson som uttalar att det typiska för tredjemansskador är att den tredje mannen tillfogas förmögenhetsskada, ingen skada på sak eller person. Eftersom hönsfarmarens skada är att anse som en sakskada jämte följdförlust av allmän förmögenhetsnatur, menar Bengtsson att det avgörande för hans rätt till ersättning inte borde vara tredjemansregeln utan enbart huruvida skadan är adekvat orsakad.⁶⁰ HD:s motivering, att ledningsskadan finge anses orsakad hönsfarmaren själv, torde därför vara överflödig. Möjligen kan den förklaras av parternas processföring, menar Bengtsson.⁶¹

Att HD inte tog fasta på att hönsfarmaren lidit en egen sakskada kan också tolkas på ett annat sätt. I det senaste kabelfallet som prövats av HD, NJA 1988 s 62, hänvisar det skiljaktige justitierådet Svensson till Hönsfallet och påtalar att HD behandlat hönsfarmarens förlust som en tredjemansskada.

⁵⁷ Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 569; dens, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 199f.

⁵⁸ Hellner, Skadeståndsrätt s 368.

⁵⁹ Jmf dock Kleineman, Ren förmögenhetsskada s 189, som tolkat fallet lite annorlunda. Denne menar att HD utgått från förefintligheten av en ”konstruerad” sakskada varigenom man ”undvek att tvingas klassificera skadan som en s k tredjemansskada”.

⁶⁰ Bengtsson, Svensk rättspraxis: skadestånd utom kontraktsförhållanden 1972-1975 s 516.

⁶¹ Detta uttalande har skarpt kritiserats av Kleineman i Begreppsbildningen och den skadeståndsrättsliga analysen s 723 not 18. Denne menar att Bengtsson trivialiserar och annalkas problemet på ett auktoritativt sätt som inte speglar den internationella diskussionen om tredjemansskador. Enligt min mening framstår denna kritik som både otydlig och obefogad.

Detta faktum tolkar Svensson så att svensk rätt intar ståndpunkten att också saksador som drabbar elabonnenter faller utanför vad som normalt är ersättningsgillt. Vid strömavbrott skulle således varken abonnenters saksador eller förmögenhetsskador vara ersättningsgilla annat än under mycket särpräglade omständigheter (vilka förelåg i Hönsfallet). Majoriteten i NJA 1988 s 62 delade dock inte denna uppfattning utan lät gränsdragningen mellan sakskada och förmögenhetsskada vara avgörande för utgången. Ersättning utgick för abonnentens sakskada men inte för dennes förmögenhetsförlust till följd av strömavbrottet.

NJA 1988 s 62

Omständigheterna i fallet var följande: En elkabel som ägdes av statens vattenfallsverk skadades genom vållande av en grävmaskinist strax utanför ett företags industriområde. Kabeln gick direkt från kraftbolaget och levererade endast ström till detta företag. Genom elavbrottet åsamkades företaget dels förmögenhetsförlust på 382 000 kr genom att man blev tvungen att inställa fabrikationen under viss tid och dels sakskada om 18 000 kr för material som blev obrukbart på grund av avbrottet och måst kasseras. Företaget yrkade skadestånd av grävmaskinistens arbetsgivare. HD:s majoritet (tre justitieråd) biföll yrkandet om skadestånd för sakskadan men ogillade yrkandet om skadestånd för förmögenhetsförlusten. Majoriteten anförde att förmögenhetsförlusten inte utgjorde en följdskada till den sakskada som företaget drabbats av och att den därför i enlighet med huvudprincipen inte var ersättningsgill. Skäl ansågs inte föreligga för att i detta fall göra undantag från denna princip.

Detta negativa avgörande kom i tidsordning efter två fall där ersättning utgått till tredje man. Enligt Bengtsson tyder rättsfallet, såvitt angår driftstoppet, onekligen på att det undantag som ställdes upp i NJA 1966 s 210 har mycket ringa räckvidd. I det aktuella fallet hade tredje man ett väsentligt intresse i kabeln och var den ende med detta intresse. Dessutom skadades kabeln just utanför fabriksområdet. Som Bengtsson uttryckt saken: ”Man kunde tycka att här om någonsin 1966 års regel skulle tillämpas.”⁶² Att tredje man ändå nekades ersättning kan tolkas som en vändning åt en mer restriktiv rättstillämpning. En annan tolkning är att utgången kan förklaras med att omständigheterna i det aktuella fallet på ett avgörande sätt skilde sig från omständigheterna i de tidigare prejudikaten. Andersson förespråkar detta senare synsätt. Han menar att tredje man både i 1966 års fall och i hönsfallet hade särpräglade relationer till den direkt skadelidande, vilket ytterligare skulle kvalificera tredje mans intresse jämfört med 1988 års fall. Tredje man uppträdde i de tidigare fallen inte i rollen som vanlig abonnent, vilket denne däremot gjorde i 1988 års fall.⁶³ Dessutom gav domstolen i detta senare fall uttryck för olika synsätt, vilket kan minska domens principiella tyngd. Ett justitieråd ansåg, liksom tingsrätten, att omständigheterna i fallet faktiskt gav tredje man ett så konkret och närliggande intresse att skadestånd borde utgå. Vidare tillade ett av justitieråden i majoriteten att behandlingen av de aktuella skadesituationerna

⁶² Bengtsson, Svensk rättspraxis: skadestånd utom kontraktsförhållanden 1985-1988 s 70.

⁶³ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 180ff, särskilt s 187 och s 200.

”inte är helt tillfredsställande”. Eftersom HD betonade att det ”i detta fall” inte förelåg skäl för att göra undantag från huvudregeln torde det i vart fall inte vara uteslutet att man under andra sakomständigheter kan komma att göra undantag i framtiden.

3.2.1.1 Sammanfattande kommentarer

I ett försök att sammanfatta rättsläget avseende kabelfallen kan det konstateras att tredje man för att kunna grunda någon ersättningsrätt måste tillhöra en markant avskild grupp av drabbade abonnenter. När en obestämd krets tredje män drabbas gör sig det allmänna begränsningsargumentet med kraft gällande. En uppfattning i doktrinen är att endast skador på direktlinjer kan medföra ersättningsrätt för tredje man.⁶⁴ Det är möjligt att man för ersättning även kan kräva att tredje man står i en särställning genom förhållandet till den direkt skadelidande, att tredje man inte uppträder i rollen som vanlig abonnent. Skillnaden i utgång i 1966 års fall och 1988 års fall kan anses tyda på detta. I NJA 1966 s 210 ingick de indirekt drabbade företagen i samma koncern som den direkt skadelidande och hade därmed ett bestämmande inflytande över ledningens handhavande. Detta framhölls av HD och har i doktrinen ansetts vara ett tungt vägande argument.⁶⁵ Enligt Andersson kan koncernförhållandet dock inte ses som en nödvändig förutsättning för att tillerkänna tredje man ersättning. Däremot skulle en viss ”inreppsmöjlighet” beträffande ledningen kunna betraktas som ett krav för att kvalificera tredje mans intresse.⁶⁶

En annan tanke som framförts i doktrinen är att man för kabelfallens del skulle kunna avgränsa kretsen av ersättningsberättigade tredje män genom en analogi till vad som gäller för nyttjanderättshavare. Tredje man skulle då kunna tillerkännas skadestånd endast i fall då denne utnyttjar en kabel i sådan utsträckning och på sådant sätt att dennes brukande kan jämföras med nyttjanderätt till ledningen.⁶⁷ En sådan analogi skulle medföra att endast abonnenter som permanent försörjs genom den ledning som skadas skulle kunna göra ersättningsanspråk gällande. Det rådighetskriterium som traditionellt framförts beträffande nyttjanderättshavares ersättningsrätt passar emellertid inte särskilt bra avseende elledningar eftersom abonnenten sällan utövar någon fysisk kontroll över ledningen och inte heller har ett intresse i kabeln såsom fysiskt objekt.⁶⁸

⁶⁴ Saxén, Adekvans och skada s 179.

⁶⁵ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 197, Jmf Stridbeck, Från kontrakt till social rättighet s 267.

⁶⁶ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 197.

⁶⁷ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 359, Saxén, Adekvans och skada s 179.

⁶⁸ Se avsnitt 3.1.1 om nyttjanderättshavares ersättningsrätt.

3.2.2 Diskussion

Som ovan konstaterats kan avbrott i elektrisk ström medföra mycket stora ekonomiska förluster. Det skulle vara orimligt att medge alla abonnenter som drabbas ekonomiskt av ett strömavbrott ersättning. Den som av vårdslöshet råkar skada en kabel som förser ett stort område med ström kan omöjligt hållas ansvarig för alla skador som samtliga berörda abonnenter drabbas av. Särskilt om abonnentkretsen består av industrier kan summorna bli enorma. Huvudargumentet mot tredjemansersättning – risken för ett obegränsat ansvar – kan generellt åberopas mot att medge tredje man ersättning i fall av detta slag.

Mot tredjemansersättning har också argument avseende egenskydd och kanalisering anförts. Åtminstone teoretiskt har tredje man en möjlighet att inom ramen för avtalet med den direkt skadelidande skydda sig mot förluster som kan drabba honom genom yttre störningar av kontraktsrelationen. Vägrad tredjemansersättning ger tredje man incitament att försöka ordna sådant inomobligatoriskt skydd. Sett ur ett samhällsekonomiskt perspektiv är uppgörelser inom ett bestående avtalsförhållande med redan etablerade kontakter att föredra framför att involvera utomstående. Detta på grund av att transaktionskostnaderna blir betydligt större i det senare fallet. Mot resonemanget kan emellertid invändas att det inte alltid är så enkelt och billigt att genom avtalsförhandlingar få till stånd klausuler om inomobligatoriskt ansvar. När det gäller just nätavtal regleras förhållandet normalt av standardvillkor och det torde knappast vara möjligt, och inte heller ekonomiskt effektivt, för en enskild abonnent att förhandla fram andra villkor.

Mot att bevilja tredje man ersättning vid denna typ av skador kan också åberopas att ett upprätthållande av den negativa huvudregeln ger tredje man incitament att själv skydda sig mot avbrottskadorna. I nordisk doktrin har Vinding Kruse av denna anledning hävdad att den verksamhet som drabbas av strömavbrott fullständigt bör bära risken för stilleståndet. Enligt dennes uppfattning borde förluster vid driftsavbrott överhuvudtaget uteslutas från skadeståndsskyldighet – detta oavsett hur förlusten uppstår och oavsett om den drabbar tredje man eller kabelns ägare.⁶⁹ Vad gäller skadeförebyggande åtgärder kan det dock ifrågasättas om det inte är skadevällaren, ofta en gräventreprenör eller en trädfällare, som är den som till lägst kostnad kan vidta sådana åtgärder. Endast gentemot storindustrier torde man kunna ställa krav på att reservaggregat ska ordnas. Dessutom kan kabelskador ofta sägas tillhöra skadevällarens speciella yrkesrisker och ett ytterligare argument för att ålägga denne ansvar är att man därigenom åstadkommer en internalisering av de kostnader som verksamheten ger upphov till. En tanke inom rättsekonomin är ju att externa kostnader bör undvikas eftersom sådana leder till att verksamheter bedrivs på ett ur samhällsekonomisk synpunkt icke-optimalt sätt.

⁶⁹ Vinding Kruse, Erstatningsretten s 303f.

Parternas försäkringsmöjligheter torde däremot vara en omständighet som för avbrottsskadornas del talar mot ersättning. Abonnenten är troligen den som lättast och billigast kan försäkra sig mot de aktuella skadorna. Eftersom abonnenten är den som bäst vet vilka risker denne löper vid ett strömavbrott kan denne också göra en realistisk bedömning av sitt försäkringsbehov. Det kan antas att det knappast skulle vara möjligt för ett företag i entreprenadbranschen att till rimliga kostnader försäkra sig mot skadefall om försäkringen också skulle täcka förmögenhetsskador som drabbar tredje man.⁷⁰ En försäkring på skadevållarens sida skulle därför troligen förenas med särskilda villkor och begränsningar, varför abonnenten ändå skulle vara tvungen att teckna en egen avbrottsförsäkring för att vara säker på att få kompensation. Det kan tilläggas att många strömavbrott inte heller beror på utomstående skadevållande handlande, varför en abonnent oavsett den skadeståndsrättsliga regleringen torde ha behov av en avbrottsförsäkring.

Mot att helt utesluta ersättning för driftsavbrott skulle dock preventions-synpunkter kunna anföras. Vid kabelskador är det oftast tredje man som får bära den huvudsakliga bördan av skadefallet – dennes följdförluster är vanligen de tyngst vägande. Själva kabeln är inte i sig särskilt värdefull, utan värdet ligger helt i dess utnyttjande. Det kan därför ifrågasättas om skadeståndsskyldighet för endast den initiala kabelskadan är tillräcklig för att åstadkomma prevention. Å andra sidan är det tveksamt om man kan tala om någon preventiv verkan vid ersättningsskyldighet i enstaka undantagssituationer. Enligt Andersson kan man dock finna visst argumentationsstöd för tredjemansersättning i det faktum att tredje mans förlust ingår i de sedvanliga ekonomiska följderna av skadefallet. Man kan argumentera för att skadevållarens ansvar bör omfatta de typiska ekonomiska konsekvenserna av skadegörelsen – oavsett vem de drabbar. Eftersom initialskadan normalt är försumbar vid avbrottsskador medför nekad tredjemansersättning att skadevållarens totala ansvar minskar markant.⁷¹

Vid tredjemansskador som uppstår till följd av skador på kablar och ledningar går det således att finna en mängd skäl som talar både för och emot att bevilja tredje man ersättning. På grund av den överhängande risken för ett i det närmaste obegränsat ansvar upprätthålls dock den restriktiva huvudregeln i de allra flesta fall; abonnenternas förmögenhetsskador ersätts om de föregås av en egen sakskada till följd av strömavbrottet, men inte annars. Om ett driftsstopp uppstår till följd av att maskiner stannar vid strömavbrottet blir abonnenten således utan ersättning. Skulle driftsstoppet däremot uppstå till följd av att maskiner eller material skadas vid avbrottet utgår skadestånd. Det har hävdats att ett sådant system, där det sätt på vilket produktionen störs blir avgörande för rätten till ersättning, ter sig godtyckligt. Det kan ofta tyckas slumpmässigt om skadeförloppet blir det ena eller det andra – om förlusten föregås av en egen sakskada eller uppstår som en direkt följd av avbrottet. På samma sätt kan det tyckas godtyckligt att rätten till ersättning för driftsavbrott ska vara beroende av om den som

⁷⁰ Jmf justitieråd Svenssons uttalande i NJA 1988 s 62.

⁷¹ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 164f.

lider förlusten själv äger kabeln som skadas eller om någon annan är ägare. Intresset i kabeln ligger ju inte i dess ägande utan nyttjandet av densamma för elleverans. Enligt Andersson bör sådana slumpmässiga omständigheter inte få vara avgörande för skadeståndets omfattning. Han menar att man istället för att inrikta sig på yttre formaliteter bör göra gränsdragningen utifrån bedömningen av hur kvalificerat intresse tredje mannen har. Även genom en sådan bedömning kan kravet på en begränsning av den ersättningsberättigade kretsen upprätthållas, menar han.⁷²

⁷² Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 176ff.

3.3 Skadegörelsen hindrar tredje mans avtalsprestation

I de fall som behandlades i förra avsnittet drabbades tredje man genom att den direkt skadelidandes avtalsprestation uteblev som en följd av den initiala sakskadans. När den skadade saken har betydelse för parternas avtalsuppfyllelse kan även den presterande parten drabbas av tredjemansskador. Den som är beroende av den skadade egendomen för att kunna uppfylla sin del av avtalet kan drabbas ekonomiskt om skadan medför att prestationen fördyras eller förhindras. Det är denna typ av tredjemansskador som ska behandlas i detta avsnitt. Till denna grupp hör främst fall då arbetstagare eller uppdragstagare lider förlust på grund av att deras huvudmans egendom förstörs. Om den sak som skadas utgör det objekt som tredje man utför arbetet på kan skadan medföra att prestationen tar längre tid och blir dyrare att utföra än planerat och för det fall att fast pris har avtalats drabbar denna kostnad tredje man. Den skadade saken kan också ha karaktär av ”instrument” eller ”redskap” för tredje mans prestation. Om exempelvis en maskin i den direkt skadelidandes verksamhet förstörs kan verksamheten bli stillastående under en tid varvid anställda och uppdragstagare kan gå miste om löneinkomster.

Även i dessa situationer har tredje man genom avtalet fått ett intresse i utnyttjandet av den direkt skadelidandes egendom, även om avtalet inte direkt rör den skadade saken. Mot att utföra arbete på saken, alternativt utföra arbete med saken som redskap, erhåller tredje man vederlag. Jämfört med de ovan diskuterade kabelskadorna, där prestationsriktningen var den omvända, är dock tredje mans intresse mindre kvalificerat. I de nu aktuella fallen sker ju utnyttjandet av egendomen främst i ägarens intresse.⁷³ En mängd olika skadefall kan negativt påverka tredje mans utkomstmöjlighet och denne kan normalt inte räkna med att få sin förlust ersatt om saken skadas. Det allmänna kravet på begränsning av den ersättningsberättigade kretsen talar mot ersättning i fall då många arbetstagare kan påverkas av skadegörelsen. Om den skadelidandes hela verksamhet skadas torde skadeståndsmöjligheten vara i det närmaste utesluten. När den skadade saken utgörs av verksamheten i dess helhet kan många arbetstagare lida ekonomiska förluster och dessutom kan många ytterligare kategorier av tredje män drabbas, exempelvis affärs- och kundkontakter som har ett intresse av att verksamheten fortgår. Andersson beskriver saken så att angreppet i dessa fall slår ner i ledet före det ekonomiska utnyttjandet av det föremål som tredje man använder för sin prestation. När hela verksamheten skadas är det den organisatoriska ramen, som är en förutsättning för att de konkreta ”delredskapen” ska kunna utnyttjas, som drabbas. Enligt Andersson försvagas därmed tredje mans konkreta anknytning och denne kan i sådana situationer inte anses ha ett så självständigt ekonomiskt intresse att det möjliggör skadeståndsanspråk.⁷⁴

⁷³ Andersson, Skyddsändamål och adekvans s 572.

⁷⁴ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 209f.

Om situationen istället är sådan att endast det objekt skadas vilket tredje man är beroende av för sin prestation, kan det tänkas att dennes möjligheter till ersättning är större. Inställningen i praxis och doktrin är emellertid mycket restriktiv till tredjemansersättning även i dessa fall. Så länge tredje mans intresse begränsar sig till vederlag för utförd prestation är dennes ersättningsmöjligheter mycket små. För att motivera ersättning krävs det att tredje mans intresse i saken kvalificeras på något ytterligare sätt.

3.3.1 Objektet för tredje mans prestation skadas

Först ska något sägas om tredje mans möjligheter till ersättning när objektet för dennes prestation skadas. Om parterna har avtalat att visst arbete ska utföras till fast pris kan tredje man lida förlust om arbetet tar längre tid än planerat eller blir mer kostsamt på grund av skadegörelsen. Normalt saknar tredje man rätt till ersättning i sådana fall. Intresset av att mot visst vederlag få utföra en kortvarig tjänst åt en uppdragsgivare anses inte vara tillräckligt särskiljande från andra gruppers intressen.⁷⁵ Ett mycket gammalt engelskt rättsfall, *Cattle v. Stockton Waterworks* från 1875, återopå ofta i detta sammanhang. I målet utförde en person byggjobb avseende en tunnel på kontraktspartens mark. Genom en utomståendes vållande uppstod läckage och en jordvall genomträngdes av vatten. Detta försvårade och fördröjde byggjobbarens arbete, vilket ledde till minskad vinst. Ersättning nekades.⁷⁶

En annan bedömning kan möjligen tänkas vid mer långvariga uppdrag – i vart fall om de är mer eller mindre permanenta. Tredje mans intresse kan då närma sig nyttjanderätt till egendomen, vilket gör intresset mer kvalificerat. Det torde främst vara vid arbete på annans fasta egendom som sådana långvariga uppdrag förekommer. När avtalet exempelvis går ut på att tredje man ska underhålla viss fastighet har denne ansetts berättigad att få reparationskostnader ersatta av en utomstående skadevällare.⁷⁷ I *NJA 1923 s 595* tillerkändes en person som enligt avtal med vägstyrelsen var skyldig att underhålla en väg skadestånd från den som skadat vägen.

Enligt Andersson skulle tredje mans långvariga uppdrag för fastighetsägarens räkning i vissa fall kunna betraktas som en rätt för tredje man att bedriva näring. Han menar att starka skäl talar för att erkänna tredje mans anspråk i sådana fall, eftersom denne då fått ett eget intresse i saken utöver vederlaget från den direkt skadelidande.⁷⁸

⁷⁵ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 212.

⁷⁶ Refererat efter Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 210.

⁷⁷ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 138 not 484.

⁷⁸ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 211.

3.3.2 Redskapet som tredje man presterar med skadas

Även då det föremål som skadas utgör ett redskap som tredje man är beroende av för att kunna uppfylla sin avtalskyldighet kan denne drabbas av förmögenhetsförluster om prestationen inte kan genomföras. En arbetstagare som använder sin arbetsgivares utrustning kan gå miste om lön för det fall att arbetet måste avbrytas på grund av att utrustningen förstörts. Om exempelvis en åkares lastbil skadas kan en anställd chaufför förlora arbetsinkomster under den tid då bilen är på reparation. Genom 21 § LAS samt kollektivavtal mellan LO och SAF är numera arbetstagare garanterade lön under permittering.⁷⁹ Rätten att kräva en utomstående skadevällare på ersättning är därmed i många fall av mindre praktisk betydelse. Vad som sägs i detta avsnitt gäller emellertid generellt för den som utför en arbetsprestation till den direkt skadelidande, således inte bara anställda.

Även i dessa situationer är den allmänna inställningen i doktrinen negativ till tredje mans skadeståndsanspråk. I fall då det rör sig om en ordinär uppdragstagar- eller arbetstagersituation torde ett sådant anspråk vara helt uteslutet. Tredje mans intresse i den aktuella utrustningen kan då inte anses vara särskilt kvalificerat. Man kan inte hävda att någon nyttjanderätt som motiverar undantag föreligger; brukandet av utrustningen sker ju endast för prestationsmottagarens räkning och arbets- eller uppdragstagaren kan inte anses ha någon egen rådighet över utrustningen.⁸⁰ Saxén menar att den rätt en arbetstagare har att förfoga över en viss maskin är så ”löslig” att skadestånd är uteslutet om maskinen skadas.⁸¹

För att skadestånd ska kunna komma ifråga krävs sålunda att särskilda omständigheter tillkommer som gör arbetstagarens intresse i utrustningen mer konkret. En sådan omständighet kan vara att tredje man har något ytterligare intresse i den skadade saken, utöver att mot vederlag kunna utföra sin prestation. Om tredje man exempelvis fått tillstånd att även använda redskapet i egen verksamhet blir avtalet också att betrakta som ett nyttjanderättsavtal som direkt rör den skadade saken. I en norsk opublicerad dom från 1963⁸² beviljades tredje man ersättning under sådana omständigheter. I målet hade en chaufför som körde ut fisk med en lastbil tillhörande ett fiskelag börjat att för egen räkning använda bilen för returtransporter. Chauffören hade även ett optionsavtal angående bilen. När lastbilen skadades tillerkändes chauffören ett självständigt anspråk på förlorade intäkter under reparationstiden. Arbetsavtalet – sett för sig – var ett ordinärt avtal med ackordlön, vilket normalt inte skulle ha berättigat till ersättning. Inte heller en outnyttjad optionsrätt kan ge tredje man en sådan rätt. Den i tysthet accepterade rätten för tredje man att använda bilen för

⁷⁹ Se Schmidt mfl, Löntagarrätt s 308ff.

⁸⁰ Jmf avsnitt 3.1.1 om det rådighetskriterium som uppställs som krav för nyttjanderättshavarens ersättningsrätt.

⁸¹ Saxén, Skadeståndsrätt s 70.

⁸² *Eidsivating lagmannsrett (dom 4.2 1963)*, opublicerad dom refererad efter Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 222.

returtransporter måste sålunda ha varit avgörande. Lagmansretten gjorde inte någon skillnad mellan de olika delarna av avtalet utan såg förhållandet i sin helhet; chauffören fick ersättning för sin totala förlust.

En annan omständighet som kan öka tredje mans möjligheter till ersättning är om denne istället för fast lön får vederlag som står i relation till det nyttjade redskapets avkastning. Anknytningen till detsamma blir då mera påtaglig. I sådana fall delar ju den direkt skadelidande och tredje man på vinsten av redskapet – det ekonomiska utnyttjandet av saken återspeglas i prissättningen av tredje mans prestation. Andersson menar att sådana fall uppvisar ett visst släktskap med avtal som direkt rör den skadade saken, varför tredje mans intresse i dessa fall borde kunna anses vara så konkret och närliggande att det motiverar en rätt till skadestånd. Detta skulle särskilt gälla om tredje man för sin utkomst är bunden vid det skadade redskapet samt om betalningen till honom utgår i procent av verktygets avkastning.⁸³

I två danska rättsfall har dock inte vinstdelning i sig ansetts tillräckligt för att grunda någon ersättningsrätt. I *U 1947.899 LR* blev en fiskebåt påkörd varvid fyra fiskare som tillsammans avlönats med 45% av bruttointäkterna blev arbetslösa. I *U 1953.1028 H* blev en chaufför, vars lön bestämdes genom viss procent av körintäkterna, arbetslös sedan den bil han körde blivit påkörd. Både fiskarens och chaufförens skadeståndsanspråk ogillades.

Om avtalet förutom del i vinst även innefattar del i förlust torde dock bedömningen bli en annan. Den som på vinst och förlust satsat pengar i redskapets utnyttjande måste nämligen anses ha ett avtal som direkt rör själva saken. Förhållandet kan liknas vid ett "joint venture" och den direkt skadelidande och tredje man kan betraktas som kompanjoner. I en dansk dom, *SHT 1952.144 SH*, utgick ersättning till tre sådana kompanjoner som hade satsat pengar på en hyrd fiskekutter. Det anmärkningsvärda är att, till skillnad mot utgången i de två ovan nämnda fallen, ersättning också utgick till sex anställda på båten som inte tillskjutit några medel utan endast hade del i vinsten genom att deras lön utgick i viss procent av avkastningen. Med motiveringen att båda grupperna var förvärvsmässigt nära anknutna till fisket från kuttern tilldömdes samtliga fiskare skadestånd motsvarande respektive andel av de förlorade intäkterna. Det poängterades att ett erkännande av skadeståndskraven inte ledde till en ökning av skadeståndets belopp som stred mot en naturlig avgränsning av skadeståndsansvaret.

Det är möjligt att 1952 års dom minskar prejudikatvärdet av de två ovan nämnda rättsfallen från 1947 och 1953. Det är dock svårt att dra några klara slutsatser av denna magra danska praxis. I vart fall kan det konstateras att den negativa inställningen till tredje mans krav inte heller vid vinstdelningsavtal verkar vara helt undantagslös.

⁸³ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 217f.

3.3.3 Diskussion

Sammanfattningsvis kan konstateras att den som drabbas av förmögenhetsförlust till följd av att egendom förstörs vilken denne är beroende av för att kunna fullgöra en avtalsskyldighet gentemot sakens ägare, normalt har mycket små möjligheter att få skadestånd. Så länge det rör sig om en ordinär uppdragstagar- eller arbetstagersituation torde chanserna vara så gott som obefintliga. Något ytterligare måste tillkomma som kvalificerar tredje mans intresse beträffande den skadade saken.

Ett av de argument som anförts som stöd för huvudregeln om nekad ersättning för tredjemansskador går ut på att sådana skador tillhör det egna riskområdet. För den typ av skador som diskuterats i detta avsnitt torde det argumentet ha viss relevans. Mot att medge tredje man ersättning kan man argumentera för att var och en som utför arbete på annans egendom eller med hjälp av annans egendom måste räkna med att denna kan skadas och att den egna utkomsten därmed kan påverkas negativt. När det gäller de situationer som behandlats under 3.3.1, det vill säga fall då det objekt som tredje man utför sin prestation på skadas, kan det hävdas att tredje man bör kalkylera med skaderisken som en typisk verksamhetsrisk och inkludera denna i prissättningen. Om tredje man står utan skadeståndsskydd ges denne incitament att avtalsvägen försöka ordna skydd. Som tidigare nämnts är uppgörelser inom ett etablerat avtalsförhållande ur rättsekonomisk synpunkt att föredra framför att försöka kräva utomstående parter. Detta på grund av de högre transaktionskostnader som är förenade med processer mot utomstående. Genom att avtala om arbete på löpande räkning istället för arbete till fast pris kan tredje man undgå risken att drabbas av förluster till följd av att egendomen skadas.

När situationen istället är sådan att den skadade saken utgör redskap för tredje mans prestation kan huvudargumentet mot tredjemansersättning – risken för ett obegränsat ansvar – anföras mot ersättning. Många kan drabbas ekonomiskt av ett stillestånd i arbetsgivarens verksamhet. En tredje man som går miste om löneinkomster torde inte ha ett mer konkret och närliggande intresse än exempelvis kunder som är beroende av varor från den direkt skadelidandes produktion. Saken blir en annan om tredje mans lön utgörs av en del av den skadade sakens avkastning. Tredje man har då en anknytning till den skadade saken som särskiljer denne från övriga grupper av drabbade tredje män. Så länge tredje mans anspråk endast avser den uteblivna vinsten finns ingen risk för att skadan blir större än den hade blivit om relationen mellan den direkt skadelidande och tredje man inte hade etablerats. Den direkt skadelidandes intresse i saken minskar ju genom vinstdelningsavtalet i motsvarande mån. Ett erkännande av tredje mans skadeståndskrav leder bara till att vinsten – relaterad till den skadade saken – delas upp på flera händer. Detta talar för att medge undantag från den restriktiva huvudregeln i sådana situationer.

Slutligen ska en kort jämförelse göras med de skadesituationer som behandlats i de två föregående avsnitten. Vid den nu aktuella typen av

skador står tredje man visserligen i ett avtalsförhållande med den direkt skadelidande, men den sak som skadas utgör inte det egentliga avtalsföremålet. Saken har istället betydelse för avtalsuppfyllelsen. Vid en jämförelse med de fall som behandlades i avsnitt 3.1, det vill säga fall där tredje man fått en rättighet i den skadade egendomen, framstår det som naturligt att ersättningsmöjligheterna är mindre vid denna typ av skador. Naturligtvis kan en tredje man som genom avtal fått en rättighet knuten just till den skadade egendomen oftare anses ha ett konkret närliggande intresse i densamma. I de situationer som behandlades i det närmast föregående avsnittet, de så kallade kabelfallen, var dock den skadade saken liksom i de nu aktuella fallen endast indirekt föremål för avtalet. Där var tredje man beroende av saken för att kunna ta emot en prestation från sakens ägare. I de nu behandlade situationerna är tredje man istället beroende av saken för att kunna prestera till ägaren. Andersson menar att inställningen till tredje mans krav är generösare i fall då denne drabbas såsom prestationsmottagare än i fall då denne drabbas såsom presterande part. Detta kan enligt hans mening förklaras med att tredje mans följdskada ligger närmare den initiala skadan i de förra fallen. När den direkt skadelidande inte kan uppfylla en avtalad prestation får denne enligt de inomobligatoriska reglerna normalt ersätta den förlust som uppstår hos tredje man (förutsatt att ingen friskrivning skett). Denna förlust kan sedermera överföras på skadevällaren. När det istället är tredje mans prestation som förhindras kan denne inte kräva att få sin förlust ersatt av ägaren, utan får normalt bära förlusten själv. Andersson menar att ett sådant strukturellt resonemang, som visar att närheten till sakskadans kan vara avhängigt prestationsriktningen, kan vara en förklaring till att praxis och doktrin är restriktivare i de fall som behandlats i detta avsnitt än i de fall som diskuterades i det föregående avsnittet.⁸⁴

En annan aspekt som kan ha viss betydelse är att det i de fall som diskuterats i föregående avsnitt är tredje man som normalt får bära den huvudsakliga bördan av skadefallet. Den initiala sakskadans är där ofta försumbar jämfört med den följdskada som drabbar tredje man, vilket kan ge ett visst argumentationsstöd för att tillerkänna denne ersättning. De fall som behandlats i förevarande avsnitt utmärks inte nödvändigtvis av ett sådant proportionsöverskott.

⁸⁴ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 203f.

3.4 Tredje man har inget avtal med den direkt skadelidande

I de fall som hittills diskuterats har tredje mans intresse i den skadade egendomen haft sin grund i ett avtalsförhållande med sakens ägare, den direkt skadelidande. Även personer som inte står i någon kontraktsrelation med ägaren kan ha vissa förväntningar på att kunna dra nytta av dennes egendom och därför drabbas ekonomiskt om egendomen skadas. En person som exempelvis brukar ta bussen till jobbet på morgonen kan gå miste om arbetsinkomst för det fall att någon skulle skada bussen så att den försenas, och den som brukar plocka svamp och bär i skogen kan bli tvungen att istället köpa dessa produkter ifall någon bränner ner eller förorenar skogen.

Inställningen i doktrinen är överlag mycket restriktiv beträffande tredjemansskador av den här typen; när avtalsförhållande saknas kan tredje mans intresse endast i mycket speciella undantagssituationer anses så konkret och närliggande att ersättning bör utgå. Detta gäller särskilt när den initiala skadan utgörs av en skada på *lös egendom*. Ett huvudexempel är att en person som är beroende av att vissa kommunikationer fungerar lider förlust när dessa skadas, exempelvis genom att varuleveranser försenas. Ersättningskrav kan då *inte* riktas mot den som skadat fordonet för transporten.⁸⁵ Endast för ett speciellt fall torde en liten möjlighet till ersättning finnas när lös egendom skadas. Om tredjemansskadan har sin grund i en färogemenskap (så kallad "joint venture") med den direkt skadelidande kan eventuellt tredje mans krav godtas. Omständigheterna ska då vara sådana att parterna, utan att stå i något avtalsförhållande med varandra, tillsammans bär de ekonomiska följderna av förluster som drabbar någon av dem. Andersson anför exemplet att i sjönöd vissa lastägares gods kan skadas eller till och med offras, varpå även ägarna till oskadat gods får vara med och ersätta den skadade egendomen. Möjligen kan man i sådana fall medge undantag och erkänna tredje mans krav, men detta måste betraktas som mycket osäkert. Ett argument som kan åberopas för ett sådant undantag är att det inte finns någon risk för att krav av obegränsad mängd eller storlek ska framföras. Uppgörelsen parterna emellan går ut på att fördela just den direkta skada som någon av dem har vållats.⁸⁶

3.4.1 Skador på andras fastigheter

När tredje mans intresse istället avser någon annans fastighet är inställningen i praxis och doktrin något generösare. Här kan vissa möjligheter till ersättning skönjas, även om det fortfarande rör sig om speciella undantagssituationer.

⁸⁵ Jmf Ussing, Erstatningsret s 166.

⁸⁶ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 230ff.

Vid fastighetsskador kan, utöver de allmänna skadeståndsreglerna, även regler i 32 kap miljöbalken aktualiseras. Enligt dessa regler åläggs den som bedriver miljöfarlig verksamhet med anknytning till en viss fastighet, strikt ansvar för skador som verksamheten orsakar i sin omgivning. Även rena förmögenhetsskador ska ersättas, förutsatt att de "är av någon betydelse" eller har orsakats genom brott.⁸⁷ Även vid tillämpning av miljöbalkens regler gäller emellertid huvudregeln om nekad tredjemansersättning. Detta framgår av uttalanden i motiven.⁸⁸ Lagen synes således inte ge tredje man några särskilda förmåner utöver den allmänna skadeståndsrättens skydd.

Många människor kan ha ett intresse av att kunna utnyttja viss mark, utan att själva äga den och utan att ha något avtal med fastighetsägaren. Med stöd av den så kallade allemansrätten får var och en vistas på, och i viss utsträckning tillgodogöra sig naturprodukter från annans mark.⁸⁹ Vid en skada på viss fastighet kan dock inte alla vars möjligheter att utnyttja allemansrätten försämras räkna med skadestånd. Om exempelvis en allmän badstrand förstörs kan inte närboende sommarstugeägare få skadestånd för att deras fastigheter minskar i värde. Inte heller bär- och svampplockare kan få ersättning när markområden skadas. Kretsen av indirekt drabbade tredje män kan vara näst intill obegränsad. Allemansrätten är dessutom en rätt av ganska osäker beskaffenhet, vars ekonomiska värde är svårt att uppskatta.⁹⁰ Det har också hävdats att det egentliga subjektet för allemansrätten är allmänheten, varför enskilda inte skulle kunna betraktas som skadelidande då allemansrätten kränks.⁹¹ Av förarbetena till miljöskadelagen framgår att intrång i allemansrätten som huvudregel inte i sig ger någon rätt till ersättning.⁹² En annan bedömning kan dock tänkas vid *utnyttjande av mark i näringsverksamhet*. I den offentliga utredning som föregick miljöskadelagen uttalades att näringsidkare undantagsvis kan anses berättigade till ersättning om de skulle vara så beroende av att använda ett visst område med stöd av allemansrätten att de lider förlust genom fysiska skador på miljön. Den närmare gränsdragningen för vad som utgör ersättningsgill skada har dock överlämnats till rättstillämpningen.⁹³

3.4.1.1 Tillgodogörande av markens naturliga resurser

När en viss fastighet skadas kan näringsidkare som i sin verksamhet brukat använda markens naturliga resurser lida ekonomisk förlust. En kategori av tredje män som särskilt uppmärksammats i detta sammanhang är yrkesfiskarna. I förarbetena till miljöskadelagen fastslås att de som med särskilt tillstånd från staten fiskar med fasta redskap på allmänt vatten ska vara ersättningsberättigade.⁹⁴ Vad som gäller för övriga kategorier av

⁸⁷ 32:1 miljöbalken.

⁸⁸ Prop 1985/86:83 s 39.

⁸⁹ Se vidare Bengtsson, Allemansrättsliga komplikationer s 424ff.

⁹⁰ Bengtsson, Allemansrättsliga komplikationer s 439 och 443.

⁹¹ Löwing, Intrång å kvalificerad allemansrätt s 75.

⁹² Prop 1985/86:83 s 40 med hänvisning till Prop 1969:28 s 190.

⁹³ SOU 1983:7 s 253.

⁹⁴ Prop 1985/86:83 s 40.

yrkesfiskare är oklart. Enligt Andersson kan särbehandlingen av just denna yrkeskategori motiveras av yrkesfiskarnas direkta koppling till arbete med förädling av markens naturliga resurser och deras nära anknytning till marken. Även sociala hänsyn kan enligt Andersson motivera undantaget, då ingen annan kategori av skadelidande torde drabbas av så stora förluster vid vattenföroreningar som just yrkesfiskarna.⁹⁵

Ett annat exempel som har anförts i doktrinen är att en badstrand förstörs, till vilken ett närliggande hotell utan egen strand brukat hänvisa sina gäster. Besökarna kan givetvis inte få någon ersättning i anledning av skadan, men om hotellet på grund av förstörelsen förlorar gäster har det ansetts att hotellets intresse kan vara så kvalificerat att ersättning skulle kunna utgå.⁹⁶

I detta sammanhang ska kort något sägas om skador genom olovlig jakt, även om jakträtt inte kan klassificeras som en allemansrätt. Vid tjuvjakt drabbas nämligen på motsvarande sätt ofta andra än markägaren till det område där djuren skjutits. Även ägare till angränsande mark drabbas i praktiken eftersom djuren rör sig över markgränserna och tillgången på vilt därmed försämras i ett större område. HD har i ett antal rättsfall slagit fast att de som drabbats indirekt på detta sätt *inte* är berättigade till någon ersättning. Däremot har ägarna på vilkas marker tjuvjakten ägt rum beviljats ersättning.⁹⁷

3.4.1.2 Användning av marken för kommunikationer

En näringsidkares intresse i någon annans fastighet kan också bestå i att kunna använda den för kommunikationsändamål. Utgångspunkten är att befogenheten att nyttja allmänna vägar, broar, sjöleder, flottningsleder mm är en allemansrätt som inte medför någon särskild rätt till fastigheten och sålunda inte heller kan grunda någon skadeståndsrätt.⁹⁸

Inom den speciella fastighetsrätten finns ett antal regler om ersättning vid olika ingrepp såsom expropriation, vattenreglering och ianspråktagande av mark för allmän väg. Den som genom vattenverksamhet tar i anspråk eller på annat sätt skadar annans egendom ska betala ersättning enligt de grundläggande reglerna om expropriation.⁹⁹ Traditionellt har dock kretsen av skadeståndsberättigade varit större inom vattenrätten än vid expropriation. Vid ingrepp för vattenreglering har ersättning betalats ut även till andra än ägaren av den fastighet som direkt omfattas av ingreppet, vilka på ett mer stadigvarande sätt varit beroende av förhållandena i vattnet.¹⁰⁰ Det kan till exempel röra sig om en anläggnings utnyttjande av angränsande vatten eller utnyttjandet av en förbindelseled för båtfart. Tredje man har då

⁹⁵ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 238.

⁹⁶ Jfr Bengtsson, Allemansrättsliga komplikationer s 437f, Hellner, Skadeståndsrätt s 343f

⁹⁷ Se t ex NJA 1944 s 417 och NJA 1991 s 650.

⁹⁸ Ljungman, Några vattenrättsliga frågor i allmänt civilrättslig belysning s 299ff.

⁹⁹ 31:6 Miljöbalken.

¹⁰⁰ Bengtsson, Allemansrättsliga komplikationer s 440ff, Saxén, Skadeståndsrätt s 71.

ansetts ha en ”kvalificerad allemansrätt” som sätter denne i en särställning gentemot övriga tredje män, vilka endast kan åberopa vanlig allemansrätt.¹⁰¹ Enligt Löwing är tredje mans intresse i sådana fall ”åtminstone i huvudsak jämförbart med ett rättstillstånd”. Han menar att tredje man reellt sett befinner sig i ett läge som normalt är typiskt för en rättighetshavare.¹⁰² Det finns ett antal vattenrättsliga avgöranden som är av intresse i detta sammanhang. Nedan ska i korthet ett par av dessa återges.

I *NJA 1958 s 215*, det så kallade *Fittjamålet*, byggdes en bro över ett sund. Fastighetsägare innanför sundet ansågs berättigade till ersättning för att deras möjligheter att bedriva sjöfart till och från Mälaren inskränktes genom brobygget. HD uttalade att det i vattnet utmed fastigheterna sedan lång tid tillbaka funnits led för sjöfart till och från sjön, varför inskränkningen ansågs vara av beskaffenhet att medföra skada eller intrång å fastigheterna. Det är omtvistat huruvida HD i det här fallet har erkänt ett kvalificerat intresse av att använda sundet som farled och ansett detta intresse i sig vara ersättningsgrundande.¹⁰³ Ljungman har anfört att domen istället ska tolkas så att fastighetsägarna på grund av lång tids nyttjande har ansetts inneha en särskild rätt till farleden, grundad på en uppluckring av institutet ”urminnes hävd”.¹⁰⁴

Ett senare avgörande av vattendomstolen, *NJA 1963 not C s 1193*, talar enligt Andersson för ett erkännande av intresset i sig.¹⁰⁵ Fallet prövades dock aldrig materiellt av HD då prövningstillstånd inte gavs. I fallet krävde innehavaren av ett kafé- och matserveringsställe intill en sjö ersättning för att reglering av sjön försvårat möjligheterna till båt- och tvätt. Vattenöverdomstolen fann att såväl användandet av båt som tvättmöjligheterna var av avgörande betydelse för rörelsens bedrivande. Trots att tillförsäkrad nyttjanderätt inte kunnat styrkas ansågs det faktiska nyttjandet av stranden vara av sådan art att ersättning borde utgå.

I två andra vattenrättsliga fall avvisade däremot HD tredje mans ersättningsyrkande med motiveringen att de inte hade något annat intresse till de aktuella vattenområdena än det allemansrättsliga intresse som var och en kan ha. I *NJA 1945 s 687* uppfördes en brygga i en allmän farled. Detta medförde att ägaren till ett virkesmagasin var tvungen att göra vissa ändringsarbeten då inbogsringen av virke försvårades genom uppförandet av bryggan. Ingen ersättning utgick. I *NJA 1971 s 8* bedrev en flygare i Östersund verksamhet med ambulansflygningar och turistflygningar över Jämtlandsfjällen. Denne arrenderade ett strandområde i centrala Östersund med intilliggande vatten. För start och landning nyttjade han även angränsande vattenområden. Ett brobygge medförde att dessa angränsande

¹⁰¹ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 235.

¹⁰² Löwing, Intrång å kvalificerad allemansrätt s 76.

¹⁰³ Jfr Bengtsson, Allemansrättsliga komplikationer s 440, Ljungman, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning s 306ff.

¹⁰⁴ Ljungman, Några vattenrättsliga ersättningsfrågor i allmänt civilrättslig belysning s 306ff och s 321.

¹⁰⁵ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 242.

ytor inte kunde användas. Flygaren nekades ersättning. Ett justitieråd ansåg emellertid att flygverksamheten hade så nära anknytning till vattenområdet att ersättning borde utgå för intrånget.

Det går knappast att utifrån dessa rättsfall fastställa någon klar regel för när ersättning kan komma ifråga vid vattenregleringar. Ännu svårare torde det vara att utifrån dessa vattenrättsliga fall fastslå vad som gäller inom den allmänna skadeståndsrätten. Tredje man kan ju tänkas ha ett motsvarande intresse av att utnyttja landområden för kommunikationer. Även när exempelvis vägar utnyttjas på ett stadigvarande sätt skulle en sådan ”kvalificerad allemansrätt” kunna tänkas föreligga att ersättning bör utgå. Enligt Andersson kan man utifrån dessa avgöranden i vart fall plocka ut ett antal omständigheter som relevanta vid bedömningen av tredje mans intresse. För att ersättning över huvud taget ska kunna komma ifråga krävs det för det första att marken är av väsentlig betydelse för verksamhetens bedrivande. Det är inte tillräckligt att skadan hindrar eller försvårar verksamheten; det krävs att det huvudsakliga i driften har anknytning till marken. Vidare menar Andersson att det torde vara av vikt huruvida nyttjandet sker konstant eller mera momentant, samt om nyttjandet innefattar ett långvarigt bruk, det vill säga om verksamheten stadigvarande är beroende av de aktuella mark- eller vattenförhållandena.¹⁰⁶ Löwing uttalar för vattenrättens del att ersättning i allmänhet endast kan komma ifråga avseende intressen som på ett mer stadigvarande sätt är beroende av förhållandena i vattnet.¹⁰⁷

3.4.2 Diskussion

Sammanfattningsvis kan konstateras att den som har ett intresse av att kunna utnyttja annans egendom, vilket inte baseras på ett avtalsförhållande med ägaren, har mycket små möjligheter att få ersättning om någon skadar den aktuella egendomen. Vid skador på fastigheter har inom vattenrätten en viss utvidgning skett så att även de som inte är ägare till en fastighet som direkt omfattas av vattenreglering har kunnat få ersättning. I anslutning till vattenlagens regler har en lära om ”kvalificerad allemansrätt” utvecklats. Inom den allmänna skadeståndsrätten torde man däremot inte kunna förvänta sig en utveckling mot bevilja alla skadestånd vars möjligheter att utnyttja allemansrätten försämras. För att skadestånd ska kunna komma ifråga krävs det att tredje man utnyttjar allemansrätten på ett sätt som inte överensstämmer med hur envar brukar den. Om utnyttjandet sker i näringsverksamhet torde vissa ersättningsmöjligheter finnas. Andersson uttrycker saken så att tredje man då ”med rättsordningens godkännande ekonomiskt har inrättat sig i en position där det lagliga utnyttjandet av annans egendom är en förutsättning.” Han menar att det vid ett sådant inrättande kan tänkas att den största förlusten till följd av skadegörelsen

¹⁰⁶ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 243f.

¹⁰⁷ Löwing, Intrång å kvalificerad allemansrätt s 76.

drabbar just tredje man och att ett sådant proportionsöverskott är en faktor som bör övervägas vid skadeståndsprövningen. Eftersom tredje mans intresse inte är speciellt närliggande i övrigt kan denna aspekt dock endast få betydelse som en utslagsgivande omständighet i tveksamma fall.¹⁰⁸

I fall av detta slag gör sig många av de generella argument som anförts till stöd för huvudregeln om nekad tredjemansersättning gällande. Man inser lätt att kretsen av tredje män med skadeståndsanspråk skulle kunna bli ofantligt stor om ersättning skulle medges till alla som utan att ha slutit avtal med ägaren har något intresse av att kunna utnyttja dennes egendom. Dessutom kan det hävdas att det tillhör det egna riskområdet att andras ägodelar kan skadas av en mängd yttre faktorer som man inte själv råder över. Man får helt enkelt räkna med att tillgången till diverse allmänna nyttigheter kan försvinna av olika skäl. En tredje man som gjort sig beroende av annans egendom måste således ta med i beräkningarna att denna kan skadas och därför själv vidta åtgärder för att skydda sig. Den som har ett intresse av det fria nyttjandet av någon annans egendom bör ges incitament att genom avtal med ägaren skydda sin position.

¹⁰⁸ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 249.

4 Tredjemansskador till följd av annans personskada

Avslutningsvis ska något sägas om tredje mans möjligheter till ersättning i fall då den initiala skadan är en personskada. Även när en person skadas drabbas ofta fler än den direkt skadelidande av ekonomiska konsekvenser. Detta gäller särskilt den skadades anhöriga. Om den skadade tvingas upphöra med sitt arbete kan även dennes arbetsgivare lida ekonomiska förluster. Omvänt kan en arbetstagare gå miste om arbetsinkomst om arbetsgivaren på grund av egen skada tvingas upphöra med verksamheten under en tid. Vid personskador håller emellertid svensk rätt mycket strängt på principen att endast den direkt skadelidande får ersättning. Ett särpräglad undantag görs för ersättning till efterlevande när en personskada lett till döden. Detta skydd för efterlevande ska behandlas i avsnitt 4.1. Därefter diskuteras i 4.2 möjligheterna till tredjemansersättning vid arbetstagares och arbetsgivares personskador.

4.1 Skydd för efterlevande

Om en personskada leder till döden kan de efterlevande erhålla skadestånd. Detta utgör ett lagreglerat undantag till huvudregeln om nekad tredjemansersättning. Enligt skadeståndslagen 5:2 1p ska ersättning utgå för *begravningskostnader* och, i skälig omfattning, *annan kostnad till följd av dödsfallet*. Hit hör ersättning för exempelvis gravplats och gravsten, resekostnader och inkomstförlust för att omhänderta dödsboet och ombesörja begravning. I samband med deltagande på begravning utgår ersättning för resekostnad men inte för inkomstförlust. I viss utsträckning kan även kostnad för sorgekläder omfattas. Kostnad för bouppteckning och bouppteckning ersätts däremot inte, och inte heller kostnad för framtida vård av gravplats.¹⁰⁹

Enligt 5:2 2p omfattar ersättningen till de efterlevande även *förlust av underhåll*. Av 2 st framgår att sådan ersättning tillkommer efterlevande som enligt lag hade rätt till underhåll av den avlidne eller som på annat sätt var beroende av denne för sin försörjning. I första hand avses således de som enligt den familjerättsliga lagstiftningen varit berättigade till underhåll. I äktenskapsbalken föreskrivs att makar har underhållsplikt gentemot varandra under bestående äktenskap samt under vissa omständigheter även en tid efter äktenskapsskillnad. Vidare är enligt föräldrabalken föräldrar underhållsskyldiga gentemot sina barn.¹¹⁰ Utöver sådana fall kan ersättning utgå till den som vid tiden för dödsfallet var beroende av den avlidne för sin

¹⁰⁹ Se SOU 1973:51 s 57f och s 280f.

¹¹⁰ Se Äktenskapsbalken 6:2 och 6:6 samt Föräldrabalken 7 kap.

försörjning. Av förarbetena framgår att ett huvudsyfte med detta tillägg var att även ge sambo möjlighet till ersättning för förlorat underhåll.¹¹¹ Regeln kan emellertid tillämpas också i andra fall, exempelvis när far- eller morföräldrar försörjer barnbarn som förlorat sina föräldrar, när en förälder är beroende av sina barn för försörjning eller när en handikappad person försörjs av ett syskon.¹¹²

För rätt till ersättning krävs inte att underhållsskyldigheten har aktualiserats vid tiden för dödsfallet. Enligt 5:2 2st räcker det att det kan antas att underhåll skulle ha kommit att utgå inom en nära framtid. Vidare är det tillräckligt att den avlidne bidragit till den efterlevandes underhåll, det behöver inte ha varit fråga om någon fullständig försörjning.¹¹³ Att underhåll faktiskt utgick är emellertid inte tillräckligt. Det krävs att den efterlevande faktiskt var beroende av detta för sin försörjning.¹¹⁴ Av 5:2 2st framgår också att förlusten av försörjare ersätts endast i den omfattning det är skäligt med hänsyn till den efterlevandes förmåga och möjligheter att genom eget arbete, eller på annat sätt, själv bidra till sin försörjning. Vilka krav som kan ställas på den efterlevandes förvärvsförmåga får av göras i det enskilda fallet utifrån ålder, utbildning etc.¹¹⁵

Även vid personskador som inte leder till döden åsamkas anhöriga ofta förmögenhetsförluster, exempelvis avseende vård i hemmet och resor för sjukbesök med åtföljande kostnader och inkomstförluster. För sådana förluster kan anhöriga inte framställa något självständigt skadeståndskrav, här upprätthålls den negativa huvudregeln om nekad tredjemansersättning. Däremot finns enligt skadeståndslagen 5:1 1p en möjlighet för den direkt skadelidande att ta upp dessa kostnader som en del av sitt eget anspråk. Vid 2001 års lagstiftning ändrades bestämmelsen så att det tydligt framgår att den skadelidandes rätt till ersättning i skälig omfattning även ska avse kompensation till den som står den skadelidande särskilt nära. Ersättningen betalas sålunda ut till den direkt skadelidande som själv får kompensera de anhöriga. I dessa fall ställs inget krav på att den skadelidande ska ha varit förpliktigad att betala tredje mannen.

4.1.1 Diskussion

Efterlevandes rätt till ersättning för förlorat underhåll har sedan länge erkänts i praxis och gällde således redan innan skadeståndslagens tillkomst. Ursprungligen motiverades rätten av sociala skäl. Syftet var mera att täcka de efterlevandes behov av försörjning än deras förlust med anledning av dödsfallet.¹¹⁶ Regelns praktiska betydelse har i detta hänseende minskat.

¹¹¹ Prop 1975:12 s 120 och s 157.

¹¹² Prop 1975:12 s 157f.

¹¹³ Prop 1975:12 s 158.

¹¹⁴ prop 1975:12 s 120.

¹¹⁵ prop 1975:12 s 158.

¹¹⁶ SOU 1073:51 s 48 och s 167.

Idag finns en rad ersättningsanordningar som ger de efterlevande stora förmåner, oberoende av hur dödsfallet inträffat. Ersättning kan utgå ur folkpension, ATP, pension från arbetsgivare, kollektiv eller enskild pensionsförsäkring, individuell livförsäkring samt grupplivförsäkringar av olika slag. Dessa förmåner utgör avräkningsförmåner som enligt 5:3 skadeståndslagen reducerar det skadestånd som kan utgå.¹¹⁷ Rättsutvecklingen har gått mot att ge efterlevande skadestånd för det bortfall av underhåll som andra anordningar inte kompenserar men som behövs för bibehållen standard. Idag är tanken att skadeståndet ska beräknas så att de efterlevande i stort sett kan behålla den levnadsstandard de hade innan dödsfallet inträffade.¹¹⁸

En annan orsak till att man beslutat att medge tredje man ersättning i dessa fall kan vara att karaktären av tredjemansskada inte är så utpräglad. Enligt Hellner är ”olikheten mot normalfallet inte särskilt djupgående” eftersom de efterlevande träder i den avlidnes ställe såsom skadelidande.¹¹⁹ Beträffande anhörigas anspråk på begravningskostnader har Karlgren anfört att detta förvisso är ett självständigt krav som den skadelidande aldrig har haft, men att denna kostnad å andra sidan utgör en skuldpost i dödsboet och sålunda reducerar den avlidnes förmögenhet.¹²⁰ Även i lagens förarbeten beskrivs sådana anspråk som gränsfall mellan succession och självständig rätt.¹²¹

Ytterligare en synpunkt som kan anföras som stöd för ersättning är att det allmänna begränsningsargumentet som motiverar den negativa huvudregeln inte har någon relevans i fall av detta slag. Kretsen av de nära anhöriga som kan orsakas kostnader eller gå miste om underhåll till följd av dödsfallet är naturligt begränsad. Att medge dessa tredje män skadestånd medför ingen risk för en obegränsad krets av ersättningsberättigade.

¹¹⁷ Hellner, Skadeståndsrätt s 412.

¹¹⁸ SOU 1973:51 s 167; Hellner, Skadeståndsrätt s 415f.

¹¹⁹ Hellner, Skadeståndsrätt s 411.

¹²⁰ Karlgren, Skadeståndsrätt s 232.

¹²¹ SOU 1973:51 s 56.

4.2 Arbetsavtal

När en personskada leder till att den skadelidande inte längre kan utföra sitt arbete drabbas ofta även dennes arbetsgivare av ekonomiska förluster. För det första kan denne bli tvungen att betala sjuklön till den frånvarande arbetstagaren. Enligt lagen om sjuklön har arbetstagare viss rätt att vid sjukdom behålla lön och andra anställningsförmåner. Under de första fjorton dagarna i en sjukperiod, med undantag för en karensdag, svarar arbetsgivaren normalt för att arbetstagaren får behålla 80 procent av den lön och andra anställningsförmåner som denne annars skulle ha gått miste om till följd av sjukdomen.¹²² Efter denna period fortsätter arbetsgivaren normalt att enligt avtal betala ut ersättning som kompletterar det som utgår från socialförsäkringarna. För att skydda små företagare mot höga sjuklönekostnader finns det en möjlighet för småföretag att teckna en försäkring hos försäkringskassan vilken täcker dessa kostnader.¹²³

Enligt tidigare rätt kunde den arbetsgivare som utbetalt sjuklön till en arbetstagare utöva regressrätt mot skadevällaren. Genom legal cession inträdde denne i arbetstagarens skadeståndsanspråk motsvarande den utgivna lönen.¹²⁴ Arbetsgivaren fick därigenom på omväg ersättning för sin förlust. En sådan regressrätt gäller än idag i de flesta rättsordningar.¹²⁵

Enligt svensk rätt är dock ett sådant härlett krav inte längre möjligt. Sjuklön är idag att betrakta som en avräkningsförmån enligt skadeståndslagen 5:3, vilket innebär att den sjuklön som kan antas utfalla till den skadelidande räknas av från det skadestånd som kan göras gällande mot skadevällaren. Således finns inget anspråk att föra över på arbetsgivaren.

Arbetsgivaren kan även drabbas av andra förluster, utöver kostnader för sjuklön. Har den skadade personen en viktig funktion på arbetsplatsen kan arbetsgivaren tvingas inställa verksamheten eller anställa en vikarie. Arbetsgivaren kan också åsamkas kostnader för sjukvård och rehabilitering. Inte heller för sådana följdförluster kan ersättning utkrävas.¹²⁶ Det kan tilläggas att denna restriktiva syn i huvudsak även gäller i de rättsordningar som medger arbetsgivaren regressrätt avseende utbetald sjuklön.¹²⁷

Slutligen ska något sägas om den omvända situationen; om en arbetsgivare skadas och inte kan fortsätta att driva sin verksamhet under en tid kan dennes arbetstagare gå miste om arbetstillfällen och förlora inkomst. I sådana fall torde huvudregeln gälla utan undantag; ersättning utgår inte till arbetstagaren.¹²⁸ Det praktiska behovet av skadestånd kan inte heller antas

¹²² 6-7 §§ lag om sjuklön.

¹²³ 17 § lag om sjuklön.

¹²⁴ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 340ff, Karlgren, Skadeståndsrätt s 238ff.

¹²⁵ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 159.

¹²⁶ Bergendal, Studier över ersättningsskyldighet för ekonomiskt intresse s 241ff, Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 342.

¹²⁷ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 160.

¹²⁸ Hellner, Ersättning till tredje man vid sak- och personskada s 342.

vara så stort i dessa situationer; enligt reglerna i 21§ lagen om anställnings- skydd samt kollektivavtal mellan SAF och LO är arbetstagare idag garan- terade lön under permittering.¹²⁹

4.2.1 Diskussion

Det kan således konstateras att inställningen till tredjemansersättning vid annans personskada är mycket restriktiv och att detta gäller även när tredje man och den direkt skadelidande står i avtalsförhållande med varandra. Om man drar en parallell till vad som gäller för sakskadornas del kan man betrakta arbetsavtalet som ett kontrakt som ger arbetsgivaren en rätt att nyttja arbetstagaren i sin verksamhet. Man kan då fråga sig om inte arbetsgivaren också borde kunna anses ha fått ett intresse knutet till densamme, vilket under vissa omständigheter kan motivera avsteg från den negativa huvudregeln? Mot ett sådant resonemang kan invändas att individer inte kan betraktas på samma sätt som egendom, vilken tredje man genom avtal kan få rätt att utnyttja lukrativt. Det skulle inte vara förenligt med rådande samhällsvärderingar att tillerkänna någon ett ekonomiskt intresse i en annan människa; skyddet för den mänskliga kroppen måste exklusivt tillkomma den enskilda individen. Generellt kan därför den restriktiva inställningen motiveras med att det skulle strida mot grunderna för det skadeståndsrättsliga skyddssystemet att medge tredje man ersättningsrätt i dessa situationer.¹³⁰

När det gäller kostnader för utbetald sjuklön har dock förslag framställts om att införa en rätt för arbetsgivare att rikta ett självständigt krav mot skadevållaren. I januari 2002 överlämnade Personskadekommittén ett betänkande¹³¹ där man föreslog en reglering med detta innehåll. I kom- mitténs utredning framhålls främst rättviseskäl för en sådan ordning. Det anses vara orättvist att arbetsgivaren ska behöva ersätta en förlust som orsakats av någon annan, särskilt om det skett genom uppsåtligt brott. Även sociala hänsyn åberopas. Det framhålls att sjuklönekostnader kan vara särskilt kännbara för små företagare, vilka ofta underlåter att försäkra sig mot sådana utgifter eftersom försäkringen anses vara för dyr.¹³²

Samtidigt påtalar kommittén att ett införande av en rätt till skadestånd för utgiven sjuklön kanske inte skulle få så stor ekonomiskt betydelse. Vid de flesta sjukfall finns inte någon ansvarig skadevållare och vid uppsåtliga brott täcks skadeståndet normalt inte av skadevållarens ansvarsförsäkring. En annan omständighet som talar mot en rätt till kompensation för sjuklön är att transaktionskostnaderna för att utöva rätten i många fall kan tänkas bli

¹²⁹ Se Schmidt mfl, Löntagarrätt s 308f.

¹³⁰ Jmf Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 160f, Bergendahl, Studier över ersättningsrätt för ekonomiskt intresse s 241.

¹³¹ SOU 2002:1 ”Samordning och regress – ersättning vid personskada”.

¹³² SOU 2002:1 s 169f, 172.

högre än de belopp som kraven gäller.¹³³ Även problem av administrativ karaktär framhålls i utredningen. För att kunna utnyttja rätten till kompensation måste arbetsgivaren ha vetskap om orsaken till arbetstagarens sjukskrivning. Arbetstagaren har dock ingen skyldighet att lämna någon närmare uppgift om sin sjukdom eller orsaken till denna, såvida det inte föreskrivs i kollektivavtal. Av hänsyn till den enskildas integritet anser kommittén att en sådan skyldighet inte heller bör införas. Man får istället lita till att upplysningar lämnas på frivillig basis.¹³⁴

Den ekonomiska betydelsen av en rätt för arbetsgivaren att återkräva sjuklönekostnader kan således antas vara begränsad. Trots det anser kommittén att argumenten för en sådan ersättningsrätt är tillräckligt starka för att motivera att en sådan införs. Det framhålls också att detta skulle leda till att vi får en reglering som liknar de som gäller i övriga nordiska länder.¹³⁵ Frågan har dock inte tagits upp i någon proposition än.

Utredningen tar inte ställning till vad som ska gälla för andra kostnader som kan drabba en arbetsgivare till följd av anställdas skador. Generellt kan arbetsgivarens intresse av att den egna verksamheten ska kunna fortgå sägas vara mindre konkret relaterat till arbetstagarens personskada. Kostnader för sjuklön är ju direkt relaterade till den skadade arbetstagarens lön medan andra följdförluster helt bestäms av förhållanden på arbetsgivarens sida. Detta kan tala för en restriktivare inställning i dessa fall.¹³⁶

¹³³ SOU 2002:1 s 170.

¹³⁴ SOU 2002:1 s 173f.

¹³⁵ SOU 2002:1 s 172.

¹³⁶ Andersson, Trepartsrelationer i skadeståndsrätten s 160.

5 Avslutande diskussion

En av skadeståndets centrala funktioner är att erbjuda ersättning, eller reparation, när skadefall inträffar. Sett i stort kan den skadeståndsrättsliga regleringen höja säkerheten i samhället. Det kan bidra till den allmänna känslan av trygghet att veta att man med rättsordningens hjälp kommer att få ersättning om en skada inträffar. Denna trygghet är dock begränsad. Det är inte säkert att de skador som inträffar är sådana att de ger upphov till skadeståndsansvar och många omständigheter kan hindra att den skadelidande faktiskt får ut det skadestånd som denne är juridiskt berättigad till.¹³⁷

Särskilt när det gäller tredjemansskador erbjuder skadeståndsrätten ett mycket ringa skydd. Som framgått av förevarande uppsats kan skador till sak eller person ofta få konsekvenser också för andra människor än den som drabbas av den direkta skadan. Vår tillvaro styrs av interaktioner med andra människor och vi är ständigt beroende av andra och andras egendom – ”No man is an island”, som den engelske poeten John Donne en gång skrev. Följaktligen löper vi också stor risk att indirekt drabbas av andras skador. Den som lider en förmögenhetsförlust till följd av någon annans person- eller sakskada har dock enligt gällande rätt mycket små möjligheter att erhålla skadestånd.

Enligt den strikta huvudregeln behandlas alla indirekt drabbade tredje män på samma sätt; ersättning nekas. Det huvudsakliga motivet för denna restriktiva syn är den allmänna begränsningssynpunkten. Att utsträcka skadeståndsansvaret till att även omfatta ekonomiska följder hos andra än den som drabbas av den direkta skadan, befaras kunna medföra att ansvaret svämmar över alla bräddar.

Som visats i det föregående är dock de situationer där tredjemansskador kan uppstå av väldigt skiftande karaktär. Tredjemansskador är ingen enhetlig skadekategori – de kan uppstå i många olika partskonstellationer och under skilda faktiska omständigheter. I många fall är kretsen av dem som indirekt kan drabbas specifikt begränsad, varför ett erkännande av tredje mans krav inte skulle medföra någon risk för ett obegränsat ansvar. Ett typexempel är situationer där tredje man genom avtal med den direkt skadelidande har tagit över en del av dennes intresse i den skadade egendomen. Tredje man kan exempelvis ha fått nyttjanderätt till saken, samtidigt som ägaren själv avstått från att nyttja densamma. Effekten blir då att den förlust som den direkt skadelidande själv hade kunnat drabbas av överflyttas till tredje man.

Mer gångbart är begränsningsargumentet när flera avtalsparter har fått ett intresse i saken samt då den skadelidande själv fortfarande utnyttjar egendomen. Vidare kan argumentet anföras i situationer då avtalet inte direkt rör den skadade saken; många människor kan indirekt vara beroende

¹³⁷ Jmf Hellner, Skadeståndsrätt s 37f.

av en viss sak för att kunna ta emot en prestation av sakens ägare eller för att kunna utföra en prestation till densamma. Allra störst är behovet av en begränsande regel när många människor kan ha rätt att utnyttja viss egendom utan att stå i något avtalsförhållande med den direkt skadelidande.

Även i situationer där den indirekt drabbade kretsen kan vara stor går det ofta att på det konkreta fallplanet finna vissa ersättningsmöjligheter, utan att behöva frångå kravet på en begränsning av ansvaret. En indirekt drabbad tredje man som faktiskt har ett starkt intresse i den skadade saken kan inte anses mindre skyddsvärd bara för att många personer typiskt sett kan drabbas indirekt. Genom att ställa vissa krav på intresset hos dem som begär skadestånd kan sådana tredje män som står i en särställning jämfört med resten av den drabbade massan ersättas, utan att man behöver komma i konflikt med kravet på en begränsning av den ersättningsberättigade kretsen.

I praxis har också en princip vuxit fram av innehåll att den tredje man som kan anses ha ett ”konkret närliggande intresse” knutet till det skadade objektet i undantagsfall kan beviljas skadestånd. Vad begreppet ”konkret närliggande intresse” egentligen innebär är dock mycket oklart. Andersson menar att man genom att framställa tredjemansproblematiken som ett rättsområde med en ”stark huvudregel” och ”vaga undantag” riskerar att de positiva skälen för undantagen hamnar i skymundan och aldrig utvecklas. Den tredje man som med denna utgångspunkt begär ersättning får kämpa i motvind och uppförsbacke, menar han¹³⁸

I förevarande uppsats har min ansats varit att beskriva undantagssidan, det vill säga att utreda under vilka förutsättningar skadestånd kan utgå i olika trepartskonstellationer. Min uppgift har således varit att utröna vad som kan tänkas ligga i kravet på att tredje man ska ha ett ”konkret närliggande intresse” då det appliceras på olika situationer där tredjemansskador kan uppstå. Genom att studera förarbeten, praxis och doktrin har det varit möjligt att plocka ut ett antal omständigheter som i vart fall kan anses vara relevanta för bedömningen.

¹³⁸ Andersson, Tredjemansersättning – en entydig princip eller konkretiserande intressekvalificering, analys för PointLex 2004-12-20.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop 1969:28 Miljöskyddslag

Prop 1972:5 med förslag till skadeståndslag mm

Prop 1975:12 med förslag till lag om ändring i skadeståndslagen (1972:207) mm

Prop 1975/76:15 förslag till trafikskadelag mm

Prop 1985/86:83 om ersättning för miljöskador

Prop 2003/2004:150 Ny försäkringsavtalslag

SOU 1983:7 Miljöskadelag

SOU 1973:51 Skadestånd V, Skadestånd vid personskada, betänkande av personskadekommittén

SOU 2002:1 Samordning och regress

Litteratur

Andersen K *Skadeforvoldelse og erstatning*. Oslo 1970

Andersson, H *Skyddsändamål och adekvans. Om skadeståndsansvarets gränser*. Uppsala 1993

Andersson, H *Trepartsrelationer i skadeståndsrätten*. Uppsala 1997

Augdahl P *Den norske obligasjonsretts almindebige del*, 5 utg. Oslo 1978

Bengtsson B *Ersättning vid offentliga ingrepp II*. Stockholm 1991

- Bergendahl R *Studier över ersättningsskyldighet för ekonomiskt intresse*. Opublicerad skrift, Stockholms universitetsbibliotek ca 1928
- Coleman J *The Practice of Principle*. Oxford 2001
- Dahlman mfl *Rättsekonomi – en introduktion*. Lund 2002
- Hellner J *Försäkringsrätt*, faksimil uppl. Stockholm 2004
- Hellner J, Johansson S *Skadeståndsrätt*, 6 uppl. Stockholm 2000
- Karlgren H *Skadeståndsrätt*, 5 uppl. Stockholm 1972
- Kleineman J *Ren förmögenhetsskada. Särskilt vid vilseledande av annan än kontraktspart*. Stockholm 1987
- Ljungman S *Några vattenrättsliga frågor i allmänt civilrättslig belysning. Rättsvetenskapliga studier ägnade minnet av Ph Hult s 286ff*. Uppsala 1960
- Löwing F *Intrång å kvalificerad allemansrätt*. Stockholm 1949
- Roos, C.M *Ersättningsrätt och ersättningssystem*. Stockholm 1990
- Saxén H *Adekvans och skada*. Åbo 1962
- Saxén H *Skadeståndsrätt*. Åbo 1975
- Schmidt F mfl *Löntagarrätt*, reviderad uppl. Stockholm 1994
- Stridbeck U *Från kontrakt till social rättighet. En analys av förhållandet mellan eldistributör och abonnent*. Lund 1992
- Ussing H *Erstatningsret*. Köpenhamn 1944
- Vinding Kruse *Erstatningsreten*, 5 udg. Köpenhamn 1989

Artiklar

- Bengtsson B *Allemansrättsliga komplikationer.*
SvJT 1985 s 425ff
- Bengtsson B *Svensk rättspraxis: skadestånd utom
kontraktsförhållanden 1972-1975.*
SvJT 1978 s 504ff
- Bengtsson B *Svensk rättspraxis: skadestånd utom
kontraktsförhållanden 1985-1988.*
SvJT 1990 s 54ff
- Hellner J *Ersättning till tredje man vid sak- och
personskada.* SvJT 1969 s 332ff
- Kleineman J *Begreppsbildningen och den
skadeståndsrättsliga analysen.*
JT 1993-94 s 718ff

Övrigt

- Andersson H *Tredjemansersättning – en entydig princip eller
konkretiserande intressekvalificering.*
Analys för PointLex 2004-12-20

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

NJA 1923 s 595
NJA 1944 s 417
NJA 1945 s 687
NJA 1958 s 215
NJA 1963 not C s 1193
NJA 1966 s 210
NJA 1971 s 8
NJA 1972 s 598
NJA 1975 s 275
NJA 1975 s 533
NJA 1980 s 383
NJA 1987 s 629
NJA 1988 s 62
NJA 1991 s 650
NJA 2004 s 609

Danska rättsfall

U 1947.899 LR
SHT 1952.144 SH
U 1953.1028 H
U 1958.73 H
U 1960.932 SH

Norska rättsfall

NRt 1955 s 872
Eidsivating lagmannsrett (dom 4.2 1963) opubl.

Rättsfall från England

Cattle v. Stockton Waterworks (1875)